

**Plenarna predavanja:
RADOVI PO POZIVU**

**Tema:
“GLOBALIZACIJA I SAVREMENO
POSLOVANJE”**

**GLOBALIZACIJA MEĐUNARODNE TRGOVINE
SA POSEBNIM ASPEKTOM NA IZVOZ ORGANSKIH PROIZVODA**

**GLOBALIZATION OF INTERNATIONAL TRADE
WITH SPECIAL EXPORT ASPECTS OF ORGANIC PRODUCTS**

Budimir Stakić

Univerzitet Sinergija, Raje Baničića bb, Bijeljina

Telefon: +387 55 21 71 00

Fax: +387 55 21 90 71

E – mail: bstakic@singidunum.ac.rs

Vesela Ćurković

Institut za teritorijalni ekonomski razvoj (InTER), Vlajkovićeve 29, Beograd

Telefon: +381 62 260 500

Fax: +381 11 3246 766

E – mail: vcurkovic@lokalnirazvoj.org

Sažetak

Izazovi globalizacije i svetske ekonomije nameću korišćenje novih znanja i tehnologija u svim privrednim granama. Poljoprivreda i ruralna područja imaju izuzetno mesto i ulogu u ukupnom privrednom razvoju Srbije. To je posebno uočljivo u procesu usklađivanja ekonomskih mehanizama za realizaciju određenih društvenih ciljeva, koji se pre svega odnose na sprovođenje reformi u procesu tranzicije. Srbija, kao relativno mala zemlja, u procesu globalizacije može jedino da se osloni na svoje prirodne resurse. Povoljna klima, velike površine pod oranicama, voćnjacima i šumama, nezagađena životna sredina pogoduju razvoju organske proizvodnje, koja može da bude odgovor na proces evropskih integracija.

Ključne reči: globalizacija, međunarodna trgovina, poljoprivreda, organska proizvodnja

Abstract

The challenges of globalisation and world economies are imposing the use of new knowledge and technologies in all industries. Agriculture and rural areas have an exceptional place and role in the overall economic development of Serbia. This is especially reflected in the process of harmonisation of economic mechanisms for realisation of specific social objectives, primarily related to reforms in the transition process. In the globalisation process, Serbia, as a relatively small country, can only rely on its natural resources. Favourable climate, large areas under arable land, orchards and forests, and unpolluted environment are suitable for the development of organic production, which can be the answer to the process of European integration.

Key words: globalization, international trade, agriculture, organic production

1. UVOD

Značaj i isplativost organske proizvodnje u Srbiji nije dovoljno obrađena sa ekonomskog aspekta. Činjenica je da se u organskoj proizvodnji može postići veći ekonomski uspeh nego u konvencionalnoj. Pored toga tržišta za organske proizvode su stabilna i u porastu, uprkos globalnoj ekonomskoj krizi. Razvijene zemlje stimulišu organsku proizvodnju jer to donosi znatnu korist ekonomiji tih zemalja.

Srbija ima mnogo predispozicija za organsku proizvodnju, koje se pre svega ogledaju u kvalitetnom zemljištu i pogodnoj klimi. Ulazeći u tokove evropskih integracija, Srbija ima šansu da iskoristi svoje komparativne prednosti da bi poboljšala plasman sopstvenih poljoprivrednih proizvoda na svetskom

tržištu. Trgovinski sporazum CEFTA je prvi stepen liberalizacije, do konačnog priključenja u Svetskoj trgovinskoj organizaciji (STO) i Evropskoj uniji (EU), a do tada Srbija treba da zauzme što bolju poziciju u izvozu poljoprivrednih proizvoda. U nacionalnim strategijama, kao jedan od najbitnijih prioriteta razvoja poljoprivrede ističe se povećanje konkurentnosti proizvodnje. Mere unapređenja konkurentnosti se odnose na: unapređenje kvaliteta proizvoda, usmeravanje proizvođača na proizvodnju kvalitetnijih sorti, sprovođenje marketinških aktivnosti u cilju stvaranja robnih marki i brendova kako bi se steklo poverenje inostranih potrošača, povećanje produktivnosti u cilju smanjivanja troškova proizvodnje kako bi se ostvarila cenovna konkurencija. Svakako, konkurentne prednosti treba ostvariti koristeći pozitivne razlike prirodnih potencijala (klime, zemljišta, vodenih resursa).

Međutim, postoje brojni problemi koji karakterišu poljoprivredu u Srbiji: mala veličina poseda privatnih gazdinstava, neorganizovanost poljoprivrednih proizvođača, niske državne subvencije, nemogućnost da se ostvari plasman i sl. Čak i pored toga, Srbija ima uslove i izvanrednu šansu u proizvodnji organske hrane. Usklađena zakonska regulativa za proizvodnju organske hrane sa regulativom u EU, je osnov da se takva hrana i izvozi, ali kao sama nije dovoljna. Podrška države u obezbeđivanju plasmana na strana tržišta je neophodna. Ako uzmemo u obzir da je organska hrana za 30-50% skuplja od konvencionalne, a da je životni standard u Srbiji veoma nizak, nameće se zaključak da je jedini plasman koji može da pruži sigurnost proizvođaču organske hrane, plasman van nacionalnih granica.

2. GLOBALIZACIJA I ZNAČAJ MEĐUNARODNE TRGOVINE

Globalizacija se može definisati kao povećanje međunarodne razmene na tržištima dobara i usluga, uključujući rast i razvoj institucija koje premošćuju nacionalne granice – preduzeća, vlade, međunarodne institucije. Pojam globalizacije se odnosi na rastuću međuzavisnost zemalja, što je rezultat povećane integracije trgovine, finansija, ljudi i ideja na jednom globalnom tržištu. Međunarodna trgovina i strane investicije su glavni rezultati globalizacije.

Globalizacija je počela posle Drugog svetskog rata, ali se značajno ubrazala od sredine 80-ih godina. Dva faktora su posebno obeležili ovaj period. Prvi se odnosi na tehnološke napretke koji su snizili cenu transporta, komunikacija i računovodstva do mere da je postalo ekonomski isplativo za preduzeće da locira različite faze proizvodnje u različitim zemljama. Drugi faktor se odnosi na povećanu liberalizaciju trgovine i tržišta kapitala. Vremenom su vlade zemalja u razvoju počele da odbijaju da štite privredu svoje zemlje od carinskih i necarinskih barijera (izvozne kvote i izvozna ograničenja). Neke od međunarodnih institucija, osnovanih u periodu posle Drugog svetskog rata – kao što su Svetska banka (SB), Međunarodni monetarni fond (MMF), Opšti sporazum o carinama i trgovini (GATT), ojačane osnivanjem Svetske trgovinske organizacije (STO) 1995. godine – su odigrale značajnu ulogu u promociji slobodne trgovine umesto protekcionizma.

Iskustvo je pokazao da je globalizacija značajno uticala na privredni rast istočno-azijskih privreda. Ali nisu sve zemlje u razvoju bile u istoj meri pod uticajem globalizacije i samim tim nisu bile u mogućnosti da imaju korist od tog procesa. U stvari, osim najrazvijenih zemalja u istočnoj Aziji i nekih u Latinskoj Americi, zemlje u razvoju su se prilično sporo integrisale u svetsku ekonomiju. Štaviše, za zemlje koje su aktivno bile u procesu globalizacije koristi su došle zajedno sa novim rizicima i izazovima. Odnos koristi i cene globalizacije za različite grupe zemalja i svetsku ekonomiju predstavlja jednu od gorećih tema današnjice.

2.1. Koristi i cena uspostavljanja slobodne trgovine

Za zemlje koje su se okrenule slobodnoj trgovini i globalizaciji najveće koristi se ogledaju u povećanom pristupu koji imaju njihovi proizvođači većim, međunarodnim tržištima. Za nacionalnu ekonomiju ovo znači mogućnost da se ostvari korist kroz specijalizaciju proizvodnje i opredeljenje da se razvijaju samo određene industrijske grane. Naime, proizvođači suočeni sa velikom konkurencijom na globalnom tržištu moraju da vode računa o tome da li će njihovi proizvodi biti konkurentni na tržištu. U skladu sa tim moraju stalno da teže inovacijama, produktivnijoj i efikasnijoj proizvodnji,

kako bi opstali na tržištu. Pored toga, koristi za potrošače se ogledaju u većem izboru, boljem kvalitetu i nižim cenama proizvoda.

Dodata vrednost slobodne trgovine se ogleda u tome da zemlje koje su trgovinski orijentisane mogu da ostvare velike koristi od prenosa novih tehnologija koje su im postaju dostupne. Ovi prenosi tehnologije su važni za zemlje u razvoju (kao što je Srbija) zato što im pružaju šansu da ne zaostaju za razvijenim zemljama u smislu produktivnosti. Čak i zemlje koje su u prošlosti imale centralizovanu privredu, danas teže da uđu u tokove globalizacije i ostvare brojne koristi donosi slobodna trgovina.

Između ostalih prednosti, međunarodna trgovina nadoknađuje različitost uslova proizvodnje, direktno utiče na niže troškove proizvodnje i mogućnost da se zadovolje potrebe potrošača na višem nivou. Kada je reč o uslovima proizvodnje, međunarodna trgovina omogućava da se jedna zemlja specijalizuje u proizvodnji onih dobara za koje ima prirodne uslove i da u međunarodnoj razmeni za ove proizvode dobije druge koji se ne mogu proizvoditi pod povoljnim uslovima. Na taj način se svaka zemlja uključuje u međunarodnu podelu rada, ostvaruje veći bruto društveni proizvod (BDP) i viši nivo životnog standarda.

Aktivno učešće u međunarodnoj trgovini takođe podrazumeva i rizike, koji su najčešće povezani sa jakom konkurencijom na međunarodnom tržištu. Na primer, zemlja se suočava sa rizikom da se određene grane industrijske proizvodnje, koje nisu dovoljno jake i konkurentne, suče sa stagnacijom ili čak propadanjem. Pored toga, oslanjanje na strane dobavljače može da se smatra neprihvatljivim kada je u pitanju grana industrije koja ima značajnu ulogu u nacionalnoj privredi. Dodatno, vlade zemalja u razvoju imaju česte rasprave oko toga da li novoformljene industrije treba da budu privremeno zaštićene dok ne postanu konkurentne i manje ranjive za stranu konkurenciju. Iz tog razloga vlade često zabranjuju ili smanjuju uvoz uvođenjem kvota, ili uvođenjem carina poskupljuju uvoznu robu i čine je manje konkurentnom. Takve protekcionističke politike mogu biti opasne za ekonomiju zemlje zato što dozvoljavaju domaćim proizvođačima da nastave proizvodnju sa manjom efikasnošću, što može da dovede i do stagnacije privrednog rasta. Kada god je to moguće, povećanje efikasnosti privrede i međunarodne konkurentnosti ključnih industrija treba da bude alternativa protekcionističkoj politici.

Zemlja koja pokušava da sopstvenom proizvodnjom namiri sve svoje potrebe, lišava sebe ogromnih ekonomskih koristi koje može da ostvari u slobodnoj trgovini. Međutim, i previše uska specijalizacija za proizvodnju u jednoj oblasti može da ima svoje nedostatke. Na taj način zemlja može da dođe u stanje zavisnosti od izvoza jednog ili male grupe proizvoda, što predstavlja rizik zbog mogućnosti iznenadnih nepovoljnih promena u potražnji na svetskom tržištu. Takve promene mogu značajno da pogoršaju uslove trgovine za jednu zemlju. Prema tome, diverzifikacija proizvodnje i izvoza u određenoj meri može biti pametna odluka čak iako podrazumeva trenutni pad izvoza. Svaka zemlja mora da pronađe pravo mesto u uslovima međunarodne podela radne snage na osnovu svojih komparativnih prednosti.

3. KOMPARATIVNA PREDNOST SRBIJE – ORGANSKA POLJOPRIVREDA

Ekonomski razvoj jedne zemlje treba da se zasniva na korišćenju vlastitih, specifičnih resursa. Model privrednog razvoja treba da obezbedi ravnomeran razvoj i omogući veće učešće na inostranom tržištu na osnovu konkurencije. Zbog prirodnih karakteristika zemljišta, vodnih resursa i klime, Srbija ima veliki poljoprivredni potencijal. Pored toga, poljoprivreda u bruto nacionalnom dohotku Srbije učestvuje sa više od 20%, u izvozu sa skoro 30%, a od poljoprivrede neposredno živi trećina stanovništva.

3.1. Prednosti Srbije u organskoj poljoprivredi

Organska proizvodnja u Srbiji je sve popularnija i ekonomski značajnija, a zahvaljujući prirodnim potencijalima, ovaj vid poljoprivrede može značajno doprineti razvoju ruralnih područja, a time i poljoprivrede uopšte. Zbog toga je organska proizvodnja postavljena kao jedan od prioriteta razvoja poljoprivrede i čini integralni deo strategije za ruralni i poljoprivredni razvoj Republike Srbije.

Proizvodnja organskih proizvoda predstavlja veliku šansu za srpsku poljoprivredu imajući u vidu velike prirodne potencijale i činjenicu da preko 80% zemljišta u Srbiji spada u nekontaminirana zemljišta, što je bitan preduslov za uspešan razvoj organske proizvodnje. Srbija takođe raspolaže i površinama koje se ne eksploatišu, površinama koje je bez većih dodatnih ulaganja moguće iskoristiti za organsku proizvodnju. Ne treba zaboraviti i površine koje se nalaze u okviru zaštićenih prirodnih dobara u kojima je u drugom i trećem stepenu zaštite dozvoljena poljoprivredna proizvodnja, a koja predstavljaju idealna mesta za razvoj organske proizvodnje.

Tabela 1: SWOT analiza organske poljoprivrede u Srbiji

Snage	Mogućnosti	Slabosti	Pretnje
Geografska blizina tržišta EU	Povećana potrošnja organskih proizvoda u celom svetu	Nepotpuna nacionalna legislativa o organskoj proizvodnji	Ograničenost domaćeg tržišta
Kulturološka blizina Evrope	Razvoj domaćeg tržišta	Infrastruktura (postrojenja za preradu, transport)	Nedovoljno iskorišćeno tržište EU (mala količina za plasman)
Snažno prisustvo na EU tržištu organskog voća	Članstvo u EU	Birokratija	Neorganizovanost proizvođača
Povoljna klima	Loša praksa u zemljama konkurentima	Znanje iz oblasti organske proizvodnje i tehnologije prerade	Podrška države
Niski troškovi proizvodnje (radna snaga)	Dodata vrednost kroz preradu	Dostupnost organskih inputa	Nekonkurentnost proizvođača na ino tržištu
Konvencionalni proizvodi su često već organski		Investicije-kapital	Nepoznavanje pravnih regulativa EU za uvoz organskih proizvoda
Nedirnuti prirodni resursi (zemljište, voda)			Ograničenost domaćeg tržišta

Organska proizvodnja, kao proces održivog razvoja sredine u skladu sa raspoloživim resursima, tradicijom, potencijalom staništa, predstavlja zaokruženu i celokupnu farmsku (biljnu i stočarsku) proizvodnju, čime je obuhvaćeno očuvanje i obnova prirodnih resursa, kao i povratak tradicionalnim vrednostima i znanjima. U poređenju sa konvencionalnom proizvodnjom, poštovanje standarda i zakonske regulative pri kontroli svake faze proizvodnog ciklusa, organska proizvodnja, u mnogome doprinosi proizvodnji biološki vrednijih proizvoda, i zaštiti životne sredine. Razvojem novih tehnologija u poljoprivredi ne samo da se povećava produktivnost i efikasnost, već i ušteda energetske i prirodnih resursa, uz usavršavanje postojećih i proizvodnji novih proizvoda, kao i metoda upravljanja i organizacije proizvodnje. Tehnološki razvoj se odnosi na postizanje ekonomskih performansi: efikasnost, tj. postizanje istog obima proizvodnje sa manjim troškovima.

4. SPOLJNOTRGOVINSKA RAZMENA POLJOPRIVREDNIH DOBARA

Poljoprivredu Srbije nije karakterisao koncept izvozno orijentisanog sektora privrede od perioda bivše SFRJ. Preko 50% svoje proizvodnje plasirano je na tržišta bivših republika. Spoljnotrgovinsku razmenu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Srbije u periodu pre ulaska u tranzicioni proces karakteriše prosečno ostvarena vrednost izvoza u visini od oko 400 miliona dolara, sa dostignutim udelom u izvozu privrede do 25%, prosečno ostvarena vrednost uvoza od 460 miliona dolara, sa udelom od oko 10% u ukupnom robnom uvozu privrede. Realizovane rezultate spoljnotrgovinske razmene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, u pomenutom periodu, karakteriše i deficit od 60 miliona USD, sa stopom pokrivenosti uvoza izvozom od 87%. Prelaz poljoprivrede na tržišne uslove poslovanja praćen je značajnim razvojem spoljne trgovine. Dok je u 90-im godinama i prvoj polovini 21. veka zabeležen stalni spoljnotrgovinski deficit (izuzev malog suficita u 2000. godini), u periodu od 2008. do 2012. godine zabeležen je znatan suficit. U tranzicionom periodu, stalnim rastom izvoza i

pored veoma stabilnog uvoza, bilans razmene se sistematski popravljao. Izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda vredeo je 2.090 miliona evra u 2012. godini. Uprkos suši i padu biljne proizvodnje izvoz je povećan za 8,9%, dok je nepoljoprivredni povećan za 3,1%, te je poljoprivredan dostigao rekordni udeo u ukupnom izvozu od 23,7%.

Tabela 2: Vrednost izvoza Srbije poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (u hiljadama evra)

	2008	2009	2010	2011	2012
Svi proizvodi	7,457,219	5,983,720	7,376,034	8,454,274	8,827,254
Poljoprivredno-prehrambeni	1,320,670	1,388,867	1,671,985	1,918,916	2,090,421
Poljopriv.-prehrambeni (% ukupnog)	17.7	23.2	22.7	22.7	23.7

Trenutno je najveći deo organskih proizvoda iz Srbije, skoro 90%, usmereno ka izvozu, i to na tržišta zemalja EU, SAD i Japana. Potražnja za organskom hranom u svetu je ogromna. Proizvodnja ove hrane na svetskom nivou ima rast od 25% godišnje, što je najveća stopa rasta bilo koje privredne grane i predstavlja jedini sektor koji prodava sve što proizvede.

6. SPOLJNOTRGOVINSKA RAZMENA SA EU

Razvoj međunarodne ekonomske saradnje je osnova izvozno-orijentisanog koncepta poljoprivrede i prehrambene industrije Srbije. Najznačajniji partneri poljoprivrede i prehrambene industrije Srbije su EU i zemlje zapadnog Balkana potpisnice multilateralnog sporazuma o slobodnoj trgovini (CEFTA). Tržište EU absorbuje približno polovinu ukupnog poljoprivrednog izvoza iz Srbije. Od kraja 2000. godine i odobravanja preferencijalnih trgovinskih povlastica od strane EU, svi poljoprivredno-prehrambeni proizvodi poreklom iz Srbije su oslobođeni carinskih dažbina prilikom plasmana na tržište EU. Ova činjenica omogućava bescarinski pristup srpskih proizvoda izuzetno velikom, bogatom i zahtevnom tržištu. Početkom 2009. godine, jednostranom primenom trgovinskog Sporazuma uspostavljen je simetričan odnos u spoljnotrgovinskoj razmeni sa EU. Od februara 2010. godine počela je obostrana primena trgovinskog Sporazuma između Srbije i EU.

5.1. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju i poljoprivreda Srbije

Verovatno najbitniji trenutak novije istorije odnosa Republike Srbije i EU desio se 7. novembra, 2007. godine, kada je parafiran, odnosno, 29. aprila, 2008. godine, kada je potpisan Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju EU (SSP) i njenim državama članicama. Sporazum predstavlja kvalitativno novi nivo u međusobnim odnosima, budući da su njime Srbija i EU prvi put ušle u fazu odnosa uređenih jednim sveobuhvatnim ugovorom. Ovim Sporazumom su regulisani skoro svi aspekti međusobnih odnosa EU i Srbije, a iznad svega međusobni ekonomski odnosi. Ostavljajući na stranu politički momenat Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, suštinski element ovog Sporazuma sa aspekta poljoprivrede jeste stvaranje zone slobodne trgovine između EU i Srbije. Ta zona skoro potpuno slobodne trgovine će biti stvorena u prelaznom periodu od šest godina od dana stupanja na snagu Sporazuma (2014. godine). U toku trajanja SSP, uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda poreklom iz EU je liberalizovan, odnosno, Srbija se obavezala na postepeno ukidanje većine carinskih dažbina koje su se primenjivale na uvoz robe iz EU. Liberalizacijom je obuhvaćeno 85% trgovine u oblasti poljoprivrede između zemalja potpisnika Sporazuma, odnosno EU i Srbije.¹

Tržište poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Srbije je liberalizovano prema svom najvećem spoljno-trgovinskom partneru primenom različitih modela liberalizacije za različite grupe proizvoda. Grupa tzv. neosetljivih proizvoda (proizvodi koji se ne proizvode u zemlji – tropsko voće, začini, čaj, sirovine za poljoprivrednu proizvodnju) su odmah, primenom SSP, u potpunosti liberalizovani (46% ukupnog broja proizvoda). Na ukupno 37% proizvoda (žitarice, uljarice, voće, povrće, mlečni proizvodi...) primenjen je model tzv. postepene, linearne, liberalizacije do potpunog ukidanja carina u

¹ Po definiciji Svetske trgovinske organizacije to su Glave od 1 do 24 Carinske tarife uz manji broj proizvoda iz drugih Glava kao i Glava 3 – Riba i proizvodi od ribe

poslednjoj godini primene Sporazuma (2014. godine). Kod tzv. osetljivih proizvoda (oko 15% od ukupnog broja – meso i mesne prerađevine, određene vrste povrća i voća i prerađevina od njih, margarin...) zadržava se određeni nivo carinske zaštite i nakon isteka SSP, dok se kod 9 proizvoda carinska zaštita ne smanjuje uopšte (ostaju zaštićeni u istom iznosu i nakon SSP – samo voće i povrće).

Važno je napomenuti da SSP, ipak, neće voditi kreiranju zone potpuno slobodne trgovine iz razloga što će određeni nivo zaštite za proizvode koji se smatraju visoko osetljivim sa stanovišta Srbije biti zadržan nakon isteka njegovog trajanja.

6. ČLANSTVO U SVETSKOJ TRGOVINSKOJ ORGANIZACIJI

Za Srbiju je posebno značajno da poveća dinamiku trgovinske razmene sa svetom, ne samo zato što je srpska privreda skromnog tržišnog kapaciteta i velike uvozne zavisnosti, već i iz razloga relativno visokog spoljnog duga (posmatrano u odnosu na društveni proizvod i izvoz). Srbija je u protekloj deceniji gubila stečene pozicije u trgovini i beležila sve slabiji rejting u rangi konkurentnosti, a ostale zemlje koje su na vreme prihvatile izvozno orijentisani koncept razvoja su, sa više ili manje uspeha, iskoristile međunarodne tržišne mogućnosti.

Uzroke za poziciju u kojoj se nalazi privreda Srbije treba delom tražiti u činjenici da se izvoz i dalje najviše odnosi na izvoz primarnih proizvoda koji stagniraju (ili opadaju) u smislu konkurentnosti na globalnom tržištu, ali i u neregulisanom statusu Srbije u STO što uskraćuje preferencijalni pristup tom tržištu. Za razliku od regionalnih i bilateralnih sporazuma koji liberalizuju trgovinu na određenim tržištima, članstvo u STO obezbeđuje preferencijalni pristup svetskom tržištu i važi za sve oblasti međunarodne trgovine. Prednost multilateralnih nad regionalnim trgovinskim sporazumima prepoznale su 153 zemlje članice STO (koje ostvaruju preko 95% svetske trgovine robom i uslugama) i još 28 zemalja (uključujući i Srbiju) koje su u procesu pristupanja. STO uređuje sve oblasti međunarodne trgovine, nadgleda sprovođenje postojećih sporazuma i predstavlja forum za pregovore članica o daljoj liberalizaciji međunarodne trgovine. Osim preferencijalnog pristupa, STO obezbeđuje i pravnu sigurnost nastupa na globalnom tržištu rešavajući trgovinske sporove među zemljama članicama.

Postavljajući pravila, mehanizme i instrumente trgovine STO umnogome određuje pravce i mogućnosti trgovine pojedinih zemalja na svetskom tržištu i, u određenoj meri, utiče na njihov razvoj. To dovodi do smanjenja nacionalnog suvereniteta zemalja u kreiranju njihovih ekonomskih i trgovinskih politika, sa jedne strane. Dok je sa druge strane, prednost koja se stiče kroz povoljniji pristup tržištima svih zemalja članica i indirektno jačanje konkurentnosti koje članstvo u STO donosi, dovoljno jak argument za opciju pristupanja. Pristupanje STO je od posebne važnosti za Srbiju iz nekoliko razloga. Svi naši ključni spoljnotrgovinski partneri (pre svega EU) su članice STO, a odsustvo iz STO i nemogućnost da se koristi preferencijalni tretman u trgovini sa zemljama članicama ove institucije čini srpski izvoz izuzetno nekonkurentnim.

Članstvo u STO ne isključuje regionalne opcije trgovinske saradnje. Naprotiv, proces pristupanja Srbije u STO podrazumeva sprovođenje unutrašnjih ekonomskih reformi koje su preduslov za pristupanje EU. Iskustva zemalja iz našeg regiona koje su stekle punopravno članstvo u STO znatno pre nego što su pristupile EU, ukazuju da su zakonodavne i sistemske reforme sprovedene u procesu pristupanja STO bile značajne i za pregovore sa EU.

Članstvo Srbije u STO omogućava dobijanje statusa najpovoljšćenije nacije u trgovini sa članicama STO, što znači izvoz naših proizvoda uz niže carine, zaštitu od nelegalnih ekonomskih mera drugih zemalja, uz istovremenu zaštitu od nelojalne konkurencije na domaćem tržištu sprečavanjem monopolskog položaja. Članstvo u STO podrazumeva prihvatanje određenih obaveza, ali su koristi za privredu mnogo veće nego alternativa permanentne zaštite pojedinih delatnosti. Bez članstva u STO ne može se obezbediti stabilan, otvoren i nediskriminatoran pristup za domaću robu i usluge na tržištu članica STO kao i ravnopravan tretman u sporovima sa većim i bogatim zemljama.¹

¹ Budimir Stakić, Međunarodne finansijske institucije, Univerzitet Singidunum, Beograd 2012, str. 264

Za Srbiju veoma važan aspekt STO sistema je činjenica da članstvo pruža sigurnost u slučaju proizvoljnog postavljanja barijera u trgovini, odnosno, u slučaju kada neka članica povredi pravila STO, ili prekrši preuzete obaveze, ustanovljen je konstruktivan i efikasan mehanizam za rešavanje sporova. Članstvom u STO Srbija ulazi u „klub“ najznačajnijih zemalja sveta na koji otpada 97% svetske trgovine. To podrazumeva da će robe i usluge iz Srbije na tržištu tih članica imati povoljniji tretman po klauzuli „najvećeg povlašćenja“ – što u praksi znači „bez diskriminacije“.

7. ZAKLJUČAK

Prednosti Srbije kada je reč o organskoj poljoprivredi ogledaju se u visokom procentu ruralnog stanovništva, netaknutosti velikog broja obradivih površina bilo kakvim hemijskim sredstvima, ali i u blizini EU kao glavnog tržišta za plasman organske hrane. Organska poljoprivreda bi dugoročno mogla doprineti smanjivanju razlika između bogatih i siromašnih regiona, kao i ostvarivanju stabilnosti proizvodnje. Time bi se stekli uslovi za strane investicije i povećanje izvoza organskih proizvoda. Ujedno, povećala bi se i svest potrošača o potrebi korišćenja organske hrane i poboljšanje zdravstvene ispravnosti hrane.

LITERATURA

- [1.] Bogdanov Natalija, Sredojević Zorica, Rodić Vesna, Ekonomski aspekti organske poljoprivrede u Srbiji, Poljoprivredni fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2005.
- [2.] Hozić Aida, Rodić Dani, Žigić Krešimir, Zemčik Petr, Gligorov Vladimir, Konkurentnost privrede Srbije, Jefferson Institute, Beograd, 2006.
- [3.] Jevtić Stojan, Stanković Vojislav, Izvozno orijentisan rast i razvoj poljoprivrede Srbije, Privredna komora Srbije, Centar za naučno-istraživački rad i ekonomske analize, Beograd, 2010.
- [4.] Kovačević Dušan, Oljača Snežana, Organska poljoprivredna proizvodnja, Poljoprivredni fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2005.
- [5.] Miljević Milan, Metodologija naučnog rada, Filozofski fakultet, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Pale 2007.
- [6.] Stakić Budimir, Međunarodne finansijske institucije, Univerzitet Singidunum, Beograd 2012.
- [7.] Unković Milorad, Stakić Budimir, Spoljnotrgovinsko i devizno poslovanje, Univerzitet Singidunum, Beograd 2011.
- [8.] Unković Milorad, Međunarodna ekonomija, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010.
- [9.] Jevtić Stojan, Stanković Vojislav, Vučković Sanja, *Export growth of agricultural products as factor of agricultural and rural development in Serbia, Development of Agriculture and Rural Areas in Central and Eastern Europe*, 100th Jubilee Seminar of the European Association of Agricultural Economists, Novi Sad, 2007.
- [10.] Tomić Radovan, Tomić Dragica, Proizvodni potencijali Agroprivrede Srbije – faktor unapređenja konkurentnosti, Naučni rad, Škola biznisa 3/2011
- [11.] www.pks.rs
- [12.] www.siepa.gov.rs
- [13.] www.stat.gov.rs
- [14.] www.carina.rs
- [15.] www.mpt.gov.rs
- [16.] www.ceftatradeportal.com
- [17.] www.organic-europe.net
- [18.] www.fao.org
- [19.] www.wto.org

GLOBALIZACIJA I UTICAJ NA POSLOVANJE**GLOBALIZATION AND IMPACT ON BUSINESS****Mladen Veinović**

Univerzitet Singidunum, Danijelova 32, 11000 Beograd

Tel: +381 11 3093 227

E – mail: mveinovic@singidunum.ac.rs**Dorđe Antić**

Univerzitet Singidunum, Vizantijski Bulevar 110/25, 18000 Niš

Tel: +381 63 561 063

E – mail: djordje.antic@gmail.com**Sažetak**

Radi potrebe za globalnom koordinacijom jedinstvenih adresa i domena na Internetu, formirana je institucija, ICANN, koja se o tome brine. ICANN je nadgledan, ugovorno i politički, od strane vlade samo jedne suverene države, SAD. Kako predstavlja jednu od retkih globalno centralizovanih tačaka na Internetu, ova institucija je na meti kritike usled potencijalnog uticaja kojem može biti izložena. Uvođenjem tehnologija za obezbeđivanje IP adresa i domena, stvara se potencijal za globalnu promenu odnosa snaga kao i da se postojeći elementi hijerarhije iskoriste u svrhu uvođenja snažnijih upravljačkih mehanizama. U ovom radu se skreće pažnja na ove mehanizme i potencijalne implikacije koje mogu nastati po Internet i njegove korisnike.

Abstract

In order to meet the need for global coordination of unique Internet domains and addresses on the Internet, an institution that serves this purpose, ICANN, was formed. ICANN is supervised, by contract and politically, by the government of a single sovereign country, USA. Being one of the few globally centralized points on the Internet, this institution is criticized, due to the potential influence it can be a target of. Introduction of IP address and domain security technologies, a potential for global change in power relations as well as that existing hierarchy elements can be used for introduction of more powerfull governance mechanisms is created. This paper raises awareness of these mechanisms and potential implications that can arise for the Internet and its users.

Keywords: ICANN, Internet governance, DNSSEC, RPKI

Uvod

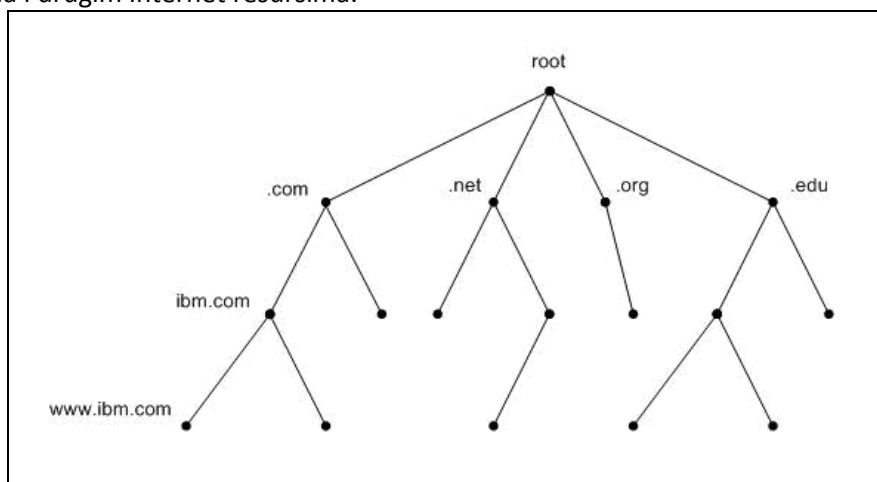
Iako po svojoj prirodi distribuirani sistem komunikacije, centralizovana i potencijalno hijerarhijska forma kontrole nad Internetom može biti ostvarena putem kontrole nad nazivima domena i IP adresama. Pitanje koje je poslednjih godina sve više aktuelno je da li Internet može i da li treba biti kontrolisan, pre svega u bezbednosnom smislu. U ovom radu je dat kritički osvrt na predložena bezbednosna rešenja za obezbeđivanje ključnih Internet servisa, pre svega iz ugla upravljanja Internetom.

Važno je primetiti da je u predloženim rešenjima, kako za DNS tako i za rutiranje, jedan od tehničkih uslova koji se moraju ispuniti za njegovu primenu – centralizacija. U oba slučaja, ovom centralizacijom je predviđeno da autoritet za primenu obezbeđivanja bude institucija koja već ima administrativnu kontrolu nad raspodelom adresnih resursa na Internetu. Uzimajući u obzir sva poboljšanja koje bi obezbeđivanje moglo da donese, mora se postaviti pitanje mudrosti ovakve odluke, jer mehanizmi DNS-a i rutiranja nisu samo tehnička, već i institucionalna, ekonomska i politička pitanja od globalnog značaja.

1. Kontrola nad nazivima domena

1.1 ICANN i DNS

Iako je opšte poznato da je Internet decentralizovan i nehijerarhijski organizovan, u njegovoj osnovi je i dalje centralizovana hijerarhija, što se najbolje vidi posmatranjem stabla DNS-a (Prikazano na slici 1.). Potreba da se obezbedi jedinstvenost, tj. da se spreči korišćenje duplih naziva domena, stvorila je potrebu za nekom vrstom tela koje bi pratilo ili dodeljivalo imena. Međutim, kontrola nad DNS-om daje značajnu moć nad Internetom. Ko god kontroliše DNS, odlučuje koji novi TLD nazivi mogu da se uvedu (npr. novi sufiksi kao što je .xxx ili .shop) i kako će imena i IP adrese biti dodeljene web sajtovima i drugim Internet resursima.

Slika 1. Stablo naziva domena

Kada je Internet bio još u začetku, DNS je održavala grupa volontera, zajedno sa Američkom Nacionalnom Naučnom Fondacijom (NSF) i civilnim i vojnim preduzimačima. Eksplozivni rast Interneta je otežao funkcionisanje u to vreme ad hoc sistema za upravljanje DNS-om, i ono što su u početku bila uglavnom tehnička pitanja, postala su politički, pravni i ekonomski problemi koji su počeli da privlače zvaničnu pažnju. Naročito, od kada su atraktivni nazivi .com domena postali retki, sporovi oko ovakvih imena su postali uobičajeni i počeo je da raste pritisak da se otvore novi domeni najvišeg nivoa, kao što je .web. Iako tehnički trivijalno za implementaciju, predlog je dočekan sa neodobravanjem od strane nosioca intelektualnih svojina koji su se već suočavali sa sve većim problemima sa licima koja su registrovala nazive domena koja su odgovarala zaštitnim znacima i držala ih radi profita. Za to vreme, vlade drugih zemalja, naročito u Evropskoj Uniji, su počele da izražavaju razumljivu zabrinutost zbog kontrole koju Sjedinjene Države imaju nad kritičnim elementom globalnog komunikacionog i komercijalnog resursa, od kojeg će njihove ekonomije i društva sve više zavisiti.

Juna 1998, Američko Ministarstvo trgovine je kao odgovor na sve veću zabrinutost vezanu za DNS, donelo Izjavu o politici privatizacije adresnog prostora na Internetu, poznatu kao „DNS White Paper“[1]. Ovaj dokument je pozvao na formiranje privatne neprofitne korporacije koja bi preuzela DNS i izvršila različite reforme. Nedugo posle toga, međunarodna grupa je posle zatvorenog sastanka,

objedinjena u ICANN, kao privatnu neprofitnu korporaciju sa sedištem u Kaliforniji. Nedugo zatim, Američko Ministarstvo trgovine je prenelo na ICANN većinu svojih ovlašćenja vezanih za upravljanje DNS-om.

Jedna od prvih mera koje je ICANN uveo je obavezna arbitraža žalbi na korišćenje zaštitnih znakova. ICANN-ova Jednoobrazna politika razrešavanja sporova („Uniform Dispute Resolution Policy“ – UDRP)[2] zahteva od svake strane registrovane pod .com, .org i .net domenima da prihvati arbitražu pred ICANN-ovom komisijom ako bilo koji vlasnik bilo gde u svetu izrazi sumnju da je registrovani naziv sličan njihovom zaštitnom znaku. Sam UDRP dokument je veoma kontroverzan – vlasnici zaštitnih znakova se žale da nije dovoljno strog; grupe za građanska prava tvrde da takav sistem krši osnovne norme fer procesa i da se komisija ne ponaša nepristrasno.

Ono što predstavlja najveći problem i što u stvari predstavlja izvor zabrinutosti, je što, istorijski gledano, nedostatak odgovornosti uvek dovodi do samovolje. ICANN nema mehanizme kontrole odgovornosti koji obično postoje u korporacijama ili neprofitnim organizacijama. Takođe, ICANN nema problema sa finansijama, budući da su Internet registri prihvatili ICANN-ov autoritet i uplatu povremenih priloga u zamenu za mogućnost da prodaju registracije u .com, .net i .org domenima.

Rezultat ovakve istorije je telo sa minimalnom odgovornošću. Ovaj problem će samo postati veći ako Američko Ministarstvo trgovine prenese ICANN-u punu kontrolu nad DNS-om, jer najvažniji deo bilo čije „kontrole“ nad root-om u stvari predstavlja objavljivanje podataka na koje se različite strane, od kojih su mnoge nevladine, oslanjaju.

1.2 SAD i bezbednost na Internetu

Marta 2007, na godišnjem sastanku ICANN-a u Lisabonu, predsednik Kanadske Agencije za Internet registraciju, kao predstavnik registara nacionalnih domena najvišeg nivoa, je saopštio da Američki „Department of Homeland Security“ želi da ključ za potpisivanje DNS root zone (ključ za potpisivanje ključeva zona) bude pod kontrolom Vlade SAD[3]. DHS, koja je agencija trenutno zadužena za bezbednost na Internetu u SAD, trenutno sponzorise kampanju za podršku implementacije DNSSEC-a.

Uključivanje DHS-a u razvoj DNSSEC-a nije iznenađujuće u smislu da je učešće Vlade neophodno pri istraživanju i razvoju novih tehnologija (rani Internet je dobar primer). Ali, ponovo istorijski gledano, vlade su često pokušavale da utiču na tehničke standarde u cilju zaštite domaće industrije, povećanja sopstvene moći ili sticanja ekonomske dobiti. Ono što je interesantno sa stanovišta uvođenja DNSSEC-a je interesovanje koju DHS ima za bezbednost ostalih važnih Internet standarda (kao što je inicijativa za bezbednost protokola za rutiranje, SPRI[4]) i široko verovanje da su aktivnosti ključnih organizacija koje se bave infrastrukturom Interneta vođene interesima privatnog sektora. Uz činjenicu da je infrastruktura Interneta po svojoj prirodi međunarodna i da se globalna ekonomija oslanja na nju, zabrinutost koju ova pitanja izazivaju je razumljiva.

U to vreme (2007) VeriSign-ov ekspert za DNSSEC, dr Phillip Hallam-Baker, objavio je na IETF diskusiji putem elektronske pošte tekst o implikacijama potpisivanja root-a korišćenjem DNSSEC-a[5]. Takođe, pozvao je na deljenje ovlašćenja za potpisivanje:

“...Treba uzeti u obzir da je ovo infrastruktura koja bi trebalo da bude robusna tokom nekoliko dekada, ako ne i vekova. Takođe, treba razmotriti i verovatnoću da ko god kontroliše root, može preduzeti neki postupak koji neka druga strana, u tako dugom vremenskom periodu, može smatrati odmetanjem.”

“Na primer, mala ali uticajna grupa glasača na jugozapadnom poluostrvu države A smatra sebe političkim prognanicima iz države B, ostrva u blizini poluostrva. Država A je u jedinstvenoj poziciji da utiče na root i pomenuti glasači lobiraju za izuzimanje države B. Ako bi do ovoga došlo danas, rezultat bi bio privremeno cepanje root-a praćeno brzim pojavljivanjem alternativne root strukture koja nije bila pod zloupotrebom države A. Strane imaju vlast ali nemaju moć. Ako bi root bio potpisan od strane jedinstvenog tela, to telo bi imalo apsolutnu moć. Odmetanju se ne bi moglo

suprotstaviti cepanjem root-a. Danas se prostor za odmetanje drži u ravnoteži nedostatkom bezbednosti. Root se, konačno, definiše lokacijom na koju određeni provajder usmerava UDP pakete sa IP adresom root servera. Posle potpisivanja, root bi bio definisan poznavanjem privatnog ključa koji bi odgovarao široko distribuiranim i ugrađenim javnim ključem.”

“Uzmite u obzir činjenicu da Evropa trenutno planira kopiranje GPS satelitskog sistema po ceni od nekoliko milijardi dolara uprkos činjenici da je jedini razlog za to sprečavanje sličnog odmetanja od strane Sjedinjenih Država. Ideja da kontrola DNS root-a ne bi bila izložena i značajnijim geo-političkim pritiscima je naivna. 1955. bi postavljanje ovog sistema bilo obavljeno bez privlačenja nepotrebne pažnje, što nije slučaj danas.”

Februara 2009. na jednom od saslušanja pred Kongresom SAD koji se vode na temu bezbednosti na Internetu, tadašnji Direktor za Nacionalnu Bezbednost Admiral Denis Bler je izjavio da bi NSA („National Security Agency“, kriptološko-obaveštajna agencija koja je u sastavu Američkog Ministarstva Odbrane) umesto DHS-a trebalo da postane zadužena za obezbeđivanje nacionalne telekomunikacione mreže kao i sajber infrastrukture[6].

Ono što predstavlja problem sa poveravanjem ovog zadatka NSA leži u prirodi same agencije. Po zakonu, NSA ima zadatak da prikuplja i analizira inostrane komunikacije kao i da prikuplja inostrane signalne podatke. Pre svega, agencija je izuzetno netransparentna, bavi se zadacima koji se najčešće klasifikuju kao super-tajni i vrlo je teško pratiti njen rad. Zatim postoji pitanje poverenja, jer je Agenciji, od 2001. godine kao deo „borbe protiv terorizma“, izvršnom naredbom bez donošenja zakona, dozvoljeno da prati, bez naloga, telefonske pozive, elektronsku poštu, Internet aktivnosti, tekstualne poruke i druge komunikacije unutar SAD. Agenciji je omogućen direktan, sveobuhvatan i nenadgledan pristup svim optičkim sistemima komunikacija između velikih nacionalnih telekomunikacionih kompanija. S druge strane, svojim novim zadatkom bi ova agencija došla u sukob interesa. Sve mreže, bilo vojne, vladine, civilne ili komercijalne koriste iste računarske sisteme, iste mrežne uređaje kao i iste mrežne protokole. Ako bi Agencija pronašla bezbednosni propust u nekom sistemu, da li bi upozorila javnost i proizvođače na njegovo postojanje, omogućujući ispravljanje tih nedostataka, ili bi ćutala, omogućivši sebi iskorišćavanje te slabosti radi prikupljanja podataka od zlonamernih strana? Da li bi Agencija pomogla da se neki sistem ili mreža učini bezbednijom ili olakšala sebi zadatak prikupljanja podataka? U saslušanju pred Kongresom marta 2009, bivši šef odeljenja za Nacionalnu Sajber Bezbednost pri DHS-u Amit Joran, ocenio je da „...je obaveštajna zajednica uvek davala i da će uvek dati veći prioritet sopstvenim naporima ka prikupljanju podataka u odnosu na zadatak odbrane i zaštite vladinih i nacionalnih digitalnih sistema“[7].

Početkom marta 2009. direktor Nacionalnog Centra za Sajber Bezbednost pri DHS-u Rod Bekstrom, je podneo ostavku rekavši pritom da NSA već efektivno kontroliše sve sajber napore DHS-a i da bi poveravanje pomenutog zadatka NSA bila greška jer se obaveštajni običaji dosta razlikuju od mrežne ili bezbednosne prakse. Takođe, izrazio je zabrinutost da bi „...upravljanje bezbednošću i praćenjem najvažnijih vladinih mreža od strane jedne organizacije predstavljalo značajnu pretnju po demokratske procese“[8].

Aprila 2009. Senatu SAD je, kao „mera protiv terorizma“, predložen Zakon o Sajber Bezbednosti (Cybersecurity Act)[9]. U obliku u kakvom je predložen, on daje Vladi SAD moć nad Internetom bez presedana.

Ovaj dokument između ostalog predviđa sledeće:

- Predsednik SAD može „da proglasi vanredno stanje u sajber prostoru i da naredi ograničenje ili isključenje Internet saobraćaja ka i prema bilo kojoj mreži ili delu kritične infrastrukture informacionog sistema SAD ili federalne Vlade“ (Paragraf 18, (2)).
- Ministar za trgovinu „će imati pristup svim relevantnim podacima vezanim za mreže koje su deo najvažnije infrastrukture, bez obzira na odredbe zakona, propisa, pravila ili politike koja bi ograničila takav pristup...“ (Paragraf 14, (b),(1)).
- Da se sprovede studija o „izvodljivosti programa za upravljanje i potvrdu identiteta za informacione sisteme i mreže Vlade i kritičnih infrastrukture“ (Paragraf 17).

Pored toga što izazivaju zabrinutost ovakve kakve jesu, pomenute odredbe nisu ni dovoljno jasno definisane. Iako je u nekim trenucima neophodno blokirati određene mreže sa kojih stiže štetan sadržaj, ovaj zakon ne daje nikakve smernice kada bi i kako Predsednik SAD odgovorno trebalo da isključi mreže koje su u privatnom vlasništvu. Ovakvo ovlašćenje odmah pokreće pitanje slobode govora, jer se ovakva moć može iskoristiti i u svrhe prinude.

Što se tiče Ministarstva trgovine, ovaj zakon dozvoljava apsolutni pristup, bez uvođenja vanrednog stanja, svim bitnim podacima, bez standarda koji bi štitili privatnost ili pravnih provera. Kako nisu postavljene jasne granice primene odredbe, ovaj zakon bi mogao i da dođe u sukob sa drugim zakonima koji štite privatne podatke ili propisima koji se tiču finansijske privatnosti.

Konačno, odredba o upravljanju i potvrdi identiteta predstavlja potencijalnu pretnju po privatnost. Nije preterano očekivati da ova studija može biti uvod za predloge kojima bi se ograničila anonimnost na Internetu. Problem je u tome što anonimnost ne mora da podrazumeva bezbednosni rizik i isključiti je kao univerzalno pravilo za sve korisnike ne bi bilo primereno niti bi moralo da poboljša bezbednost u celini.

Interesantno je napomenuti i da je predlagač ovog dokumenta Senator Dž. Rokfeler, iz jedne od najbogatijih i najuticajnijih porodica na svetu, sa širokim interesima u industrijskom, bankarskom i političkom sektoru. Electronic Frontier Foundation, organizacija koja se bavi zaštitom slobode govora, privatnosti i prava potrošača, oštro se protivi ovom predlogu zakona, kritikujući kako „zakon koristi opasno maglovite odrednice za definisanje pokazatelja pretnji“, „prikupljeni podaci mogu biti podeljeni sa agencijama za sprovođenje zakona u svrhe koje nisu vezane za sajber bezbednost, ukoliko se čini da se odnose na zločin, u prošlosti, sadašnjosti ili budućnosti“, kao i da „dozvoljava NSA pristup osetljivim privatnim podacima“[10].

Imajući u vidu sve navedeno, očigledno je da na nivou Vlade SAD postoji snažna volja da se obezbedi sajber prostor. Na žalost, ono čime je ta volja motivisana ne mora biti samo bezbednost krajnjih korisnika Interneta. Stiče se utisak da se pod izgovorom „bezbednosti“ pokušavaju nametnuti ideje i metode koje narušavaju osnovne principe na kojima se baziraju današnji Internet i demokratsko društvo. Ovde nisu u pitanju samo korisnici Interneta u SAD – sve mere koje se preduzmu zahvatiće Internet na globalnom nivou.

Poveravanjem ključeva za potpisivanje root zone nekom telu Vlade SAD, prebacivanjem nadležnosti nad sajber bezbednošću agenciji NSA i usvajanjem Zakona o Sajber Bezbednosti u sadašnjem obliku, stvorila bi se situacija u kojoj bi jako puno moći i kontrole bilo sakupljeno na uskom prostoru, sa vrlo malo mogućnosti za pozivanje na odgovornost. Ovo je tema o kojoj se mora diskutovati i na koju se mora skrenuti pažnja, jer će u vrlo bliskoj budućnosti uticati ne samo na funkcionisanje Interneta kao globalnog servisa na koji se oslanjaju sve države, već i na svakodnevne živote svih ljudi.

2. Kontrola nad IP adresama

2.1 RPKI

Rutiranje i adresiranje predstavljaju srž funkcionisanja Interneta. Oni su više od tehničko-operativnog procesa – predstavljaju važan oblik upravljanja Internetom. Infrastruktura javnih ključeva resursa, sa predloženom hijerarhijom digitalnih sertifikata, može imati dalekosežan uticaj na budućnost Interneta.

Ono što je izvesno da će se uvođenjem RPKI sigurno dogoditi je dovođenje u pitanje nezavisnosti Internet provajdera, izmena upravljačke uloge Regionalnih Internet Registara i promena odnosa između IANA i RIR-a. U najboljem slučaju, sprečiće namerno i nenamerno izazvane probleme u rutiranju i omogućiti efikasnije i fleksibilnije korišćenje adresnih resursa. U najgorem slučaju, mogla bi da u velikoj meri centralizuje moć nad Internetom, stvarajući političke težnje da se ostvari uticaj na kontrolu korisnika Interneta.

Uprkos ovome, javna svest i diskusije o RPKI su uglavnom svedene na uzak tehnički krug, od kojih je većina van vidokruga javnosti. Čak i u okviru stručne zajednice, diskusija o implikacijama RPKI na upravljanje Internetom je vrlo slaba. Razlog za ovo može biti u tome da je politika rutiranja (samim tim i RPKI) zapostavljena iz istog razloga iz koga su to i mnogi drugi aspekti upravljanja Internetom: analiza ove problematike zahteva retku kombinaciju stručnih, operativnih, institucionalnih, ekonomskih i političkih znanja vezanih za Internet. Ljudi koji razumeju tehnološke standarde i način rada retko poseduju stručnost u oblasti javne politike, institucionalnog projektovanja ili ekonomije. Sa druge strane, ljudi sa stručnošću iz oblasti ekonomije i javne politike retko poseduju razumevanje tehnologija i načina rada. Čak i za stručnjake, RPKI i kompromisi koji se njime prave u smislu šta se dobija a šta gubi, su komplikovani. Uz sve to, strane koje učestvuju u dogovaranju rešenja i pristupa problematici – kao što su Internet Registri, vojni preduzimači iz SAD, Internet provajderi, dobavljači opreme itd. nemaju interesovanje da pokreću kritičke i sveobuhvatne dijaloge o upravljačkim implikacijama njihovih postupaka. Njihov cilj je da izbegnu politiku koliko god je to moguće i da postignu dogovor koji će u najmanjoj mogućoj meri poremetiti postojeću praksu.

Najvažnija osobina predloženog RPKI rešenja je pokušaj da se sertifikati resursa povežu sa autoritativnim izvorima internet resursa, tj. ICANN-om i RIR-ima. Po rečima jednog člana Internet Architecture Board (IAB) pri IETF, RPKI može biti upotrebljen da dozvoli institucijama koje kontrolišu dodelu IP adresa kontrolu nad time šta se rutira (samim tim i koje informacije su dostupne) na Internetu[11].

2.2 Autonomija Internet provajdera

Na Internetu kakav postoji danas, razdvojene su odgovornosti dodele adresa i odgovornosti za rutiranje. RIR-i vrše registraciju i beleže dodelu blokova adresa da bi se isti održali jedinstvenima. Iako provajderi koriste baze podataka RIR-a, oni u potpunosti kontrolišu i ovlašćuju koje rute se oglašavaju, i sami odlučuju koja oglašavanja ruta drugih provajdera prihvataju ili filtriraju. Drugim rečima, autoritet koji Registri poseduju nad korišćenjem adresa je skoro u potpunosti zasnovana na spremnošću provajdera da koriste njihove baze podataka kao koordinacione alate.

RPKI sve ovo menja, jer ima potencijal da Registrima dozvoli direktan uticaj na rutiranje. Dejvid Konrad, direktor IANA u to vreme, napisao je 2009. sledeće na SIDR listi:

„Danas, uticaj Registara na rutiranje je u suštini savetodavna – ako, na primer, korisnik adresa ne uplati nadoknadu za održavanje, najviše što RIR može da uradi je da ukloni njegov blok adresa iz whois baze podataka. Međutim, kako sam ja razumeo, ovo ima ograničen efekat na postojeće rutiranje. RIR bi mogao da dodeli te iste adrese nekom drugom, ali bi ovo bio dobar način za stvaranje neprijatnosti svim stranama (ne samo strani od koje su adrese oduzete). Ako bi bili postavljeni filteri ili bi ruteri proveravali autentičnost porekla preko RPKI, izgleda da bi značajno više kontrole bilo smešteno u svaki čvor u hijerarhiji, sve do root-a RPKI. Plašim se da bi ovo bilo jednostavno neprihvatljivo u političkom ili poslovnom smislu“[12].

Jedan od ključnih problema vezanih za upravljanje tiče se uslova pod kojim bi sertifikati bili opozivani. Na primer, kada je RIPE NCC predložio implementaciju sertifikata resursa, njegovi članovi su to odbili usled zabrinutosti vezane za trajanje ispravnosti sertifikata i vezivanjem opoziva sertifikata sa statusom članstva u RIPE. Učesnici su komentarisali da će „ljudi biti nevoljni da koriste sertifikate resursa ako imaju razloga da se boje da rutiranje može biti prekinuto usled neočekivanih okolnosti vezanih za opoziv sertifikata“. Takođe, bilo je i tvrdnji da neke Vlade vide mogućnost Registara da opozivaju sertifikate (samim tim teorijski spečavajući rutiranje prefiksa) kao povredu nacionalnog suvereniteta[13].

Neke od političkih implikacija je primetio D. Mekfirson, član IAB: „Ako bi neka zemlja u čijem posedu se nalaze ključevi (trust anchor) zaratila sa nekom drugom i odlučila da želi da opozove sve dodeljene resurse, Internet provajderi ne bi imali nikakvu kontrolu nad ovim van svog domena rutiranja“[14].

2.3 Model poverenja i kompatibilnost

Ako RPKI ima potencijal da centralizuje moć, postavlja se pitanje gde bi ova moć mogla da bude centralizovana. Konkretno, koja organizacija ili institucija bi bila pouzdano polazište (trust anchor) za hijerarhiju sertifikata?

U uobičajenoj infrastrukturi javnih ključeva, sve strane veruju jednom CA, tj. i pošiljalac i primalac informacije se oslanjaju na isti CA. Ovakva centralizacija se postiže relativno lako kada se radi o jednoj organizaciji. Međutim, ovo postaje sve teže kako broj organizacija koje koriste ovo postaje veći i raznovrsniji. Kada je reč o globalnom Internetu, koji obuhvata preko 35.000 autonomnih sistema i stotine hiljada korisnika IP resursa raštrkanih preko stotina različitih jezičkih grupa i političkih sistema, centralizacija i jedinstvo oko pouzdanog polazišta može postati nerealno, pa čak i remetilački i opasan cilj.

Kad god se stvara centralizovan, striktno hijerarhijski model poverenja, uz njega se stvara i potencijal za centralizaciju političkog i regulatornog autoriteta nad Internetom. Scenario sličan ovom se već odigrava sa Sistemom imenovanja domena (DNS), koji predstavlja hijerarhijski sistem imena. Sa tehničke tačke gledišta, celokupan posao administratora root-a je da koordinira dodelu naziva domena najvišeg nivoa (top level domains), da bi svi ostali jedinstveni i da ne dođe do pojave duplikata. Međutim, koncentracija moći na root-u stvara interesovanje od strane političkih, vojnih i poslovnih aktera. Na primer, ICANN reguliše raspodelu top level domena (ali i second level domena) na način koji se prilagođava političkim zahtevima za zaštitu postojećih zaštitnih znakova i autorskih prava, podržava kontrolu nacija nad geografskim nazivima, itd.

Pitanje upravljanja vezano za kontrolu root-a nije razjašnjeno ni kada su Number resource Organization (NRO, asocijacija RIR-a) i IAB objavili saopštenja na ovu temu 2009. i 2010. godine. U oba saopštenja se podržava „jedinstveno, autoritativno pouzdano polazište“ za RPKI, ali se takođe izražava spremnost da se dozvoli trećim stranama da samostalno odaberu pouzdano polazište, ali ništa detaljnije[15][16]. Ovakva mogućnost izbora se može pokazati kao varljiva. Iako bi mogućnost da ISP samostalno odabere pouzdano polazište mogla dovesti do heterogenijeg ali kompatibilnog sertifikacionog sistema, isto tako je moguće da Vlade država ili ICANN/RIR sistem odluči da zahteva sertifikaciju kao preduslov za dobijanje adresnih resursa (kao predsedan, ICANN je 2012. odlučio da zahteva implementaciju DNSSEC-a za sve nove top level domene[17]). Takođe, vrlo je verovatno da kada RPKI sistem dostigne kritičnu masu, fokus postane jedno, centralizovano pouzdano polazište, što bi stvorilo probleme sa kompatibilnošću za provajdere koji ne bi koristili isto polazište. Dok god je nejasno kako se u primeni RPKI rešava problem kompatibilnosti između različitih root-ova, bilo bi naivno smatrati da je u RPKI dozvoljen slobodan izbor pouzdanih polazišta – kao što bi bilo naivno misliti da svako ko želi da formira alternativni DNS root može to da uradi bez problema.

Pitanje koji tip pouzdanog polazišta bi trebalo koristiti i kako bi trebalo izbeći probleme povezane sa više ili manje centralizovanim sistemom, predstavlja globalno pitanje upravljanja Internetom od najvišeg značaja. U ovom trenutku je jasno da entiteti koji su do sada odlučivali – IETF, IAB i NRO – nisu učinili dovoljno da bi pronašli zadovoljavajuće rešenje.

Rutiranje i dodela i raspoređivanje IP adresa su duboko međuzavisni. Stoga, politika o IP adresama, od ICANN-a kroz regionalne Internet Registre, biće duboko zahvaćena uvođenjem RPKI. Metode i politike rutiranja imaju regulatorne implikacije kao i implikacije vezane za sprovođenje zakona – kako za one koji bi pokušali da kontrolišu Internet tako i za one koji bi pokušali da ga održe zaštićenim od proizvoljnih intervencija.

4. Zaključak

U ovom radu je pažnja posvećena implikacijama uvođenja bezbednosnih tehnologija u DNS i sistem rutiranja, kao i društveno-političkim dešavanjima koja ovo prate. U svetu, a naročito u SAD vlada tendencija da se bezbednost uopšte podigne na mnogo veći nivo nego što je danas, pa to sa sobom povlači reorganizaciju administrativnog sistema i donošenje zakona koji bi trebalo da učine Internet bezbednijim za sve. Međutim, postoji realna opasnost da sloboda govora, privatnost i prava

krajnjih korisnika Interneta kao i autonomija Internet provajdera budu žrtve najavljenih mera. Svaki oprez u ovom domenu itekako je opravdan, čemu bi ovaj rad trebalo da da doprinos.

Literatura

- [1] National Telecommunications and Information Administration (1998): "Statement of Policy on the Management of Internet Names and Addresses", (white paper), (pristup 1.11.2013.), [dostupno na <http://www.ntia.doc.gov>]
- [2] Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (1999): "Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy", (pristup 12.10.2013), [dostupno na <http://www.icann.org>]
- [3] The Register (2007): "Homeland Security grabs for net's master keys", (pristup 10.5.2013.) [dostupno na <http://www.theregister.co.uk>]
- [4] U.S. Department of Homeland Security's Science and Technology Directorate, "Secure Protocols for the Routing Infrastructure (SPRI)" (pristup 17.10.2013.) [dostupno na <http://www.cyber.st.dhs.gov>]
- [5] Hallam-Baker, P., IETF diskusija putem elektronske pošte (2007), (pristup 7.4.2012), [dostupno na <http://www.ietf.org/mail-archive/web/ietf/current/msg47560.html>]
- [6] Office of the Director of National Intelligence (2009): "Hearing of the house permanentselect committee on intelligence; Annual threat assessment", (pristup 5.12.2012), [dostupno na <http://www.dni.gov/>]
- [7] Wired (2009): "NSA Dominance of Cybersecurity Would Lead to 'Grave Peril', Ex-Cyber Chief Tells Congress", (pristup 2.7.2012.), [dostupno na <http://www.wired.com/>]
- [8] Beckstrom, Rod (2009), (pristup 28.3.2012.), [dostupno na http://www.wired.com/images_blogs/dangerroom/files/ncsc_directors_resignation1.pdf]
- [9] Library of Congress (2009): "Cybersecurity Act of 2009", (pristup 9.7.2012.), [dostupno na <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/z?c111:S.773:>]
- [10] Electronic Frontier Foundation (2012): "The Cybersecurity Act (S. 2105) Threatens Online Rights", (pristup 14.8.2013.), [dostupno na <https://www.eff.org/>]
- [11] McPherson, D. (2008): "IPv4 Exhaustion::Trading Routing Autonomy for Security", The Arbor Networks IT Security Blog, (pristup 5.10.2013.), [dostupno na <http://www.arbornetworks.com>]
- [12] Conrad, D., IETF diskusija putem elektronske pošte (2009), (pristup 7.4.2012), [dostupno na <http://www.ietf.org/mail-archive/web/sidr/current/msg01098.html>]
- [13] RIPE NCC diskusija putem elektronske pošte (2009), (pristup 2.12.2011.) [dostupno na <http://www.ripe.net/ripe/maillists/archives/ca-tf>]
- [14] McPherson, D., IETF diskusija putem elektronske pošte (2008), (pristup 11.9.2012), [dostupno na <http://www.ietf.org/mail-archive/web/sidr/current/msg00346.html>]
- [15] Akplogan, Adiel A., NRO statement on RPKI (2009), (pristup 5.3.2011.), [dostupno na <http://nro.net/pipermail/nro-announce/2009-July/000044.html>]
- [16] Internet Architecture Board, IAB statement on the RPKI (2010), (pristup 14.5.2012) [dostupno na <http://www.ietf.org/mail-archive/web/ietf-announce/current/msg07028.html>]
- [17] Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (2012): "New gTLD Applicant Guidebook", (pristup 8.3.2013), [dostupno na <http://newgtlds.icann.org/en/applicants/agb>]

**ФУНКЦИОНИСАЊЕ ДРЖАВЕ У ОБЛАСТИ БЕЗБЕДНОСТИ ДРУМСКОГ
САОБРАЋАЈА-ПРАВНИ И САОБРАЋАЈНИ АСПЕКТ-****FUNCTIONING OF THE STATE IN AREA OF THE ROAD TRAFFIC SAFETY-LEGAL
AND TRAFFIC ASPECT****Павле Галић**Министарство саобраћаја, Р. Србије Београд,
телефон: +38162236035, mikibanjska@yahoo.com**Сажетак**

За развој саобраћајног система сваке земље, веома је значајна саобраћајна политика, коју према уставу дефинише држава. Да би држава одговорила захтевима савременог саобраћаја који често доноси негативне последице, прво, она мора да формира скуп правила којима контролише понашање у саобраћају, и друго, мора да формира одговарајуће материјалне потенцијале и створи ресурсе, који је оспособљавају за њене функције.

Кроз рационалну и доследну политику државе у развоју друмског саобраћаја, створиће се економски просперитет, омогућиће се ефикасно коришћење средстава из буџета, обезбедиће се повећање безбедности саобраћаја и дати инструменти за ефикасно управљање инфраструктуром, све у циљу заштите људи и имовине.

Кључне речи: држава, саобраћај, безбедност саобраћаја, саобраћајна незгода

Abstract

For the development of the traffic system of every state, very significant is the traffic policy, which is defined, according to the constitution, by state. In order to fulfill requirements of the contemporary traffic that often implies negative effects state, first, has to prescribe regulations by which behavior in traffic can be controlled, and second, form proper material potentials and create resources, that allow the state functioning.

Through rational and consistent state policy in terms of development of the road traffic, economic prosperity will be created, allowing efficient use of the budget resources, securing increase of the traffic safety and giving instruments for efficient managing of the infrastructure, aiming at protecting people and property.

Key words: state, traffic, traffic safety, traffic accident

1. УВОД

Друмски саобраћај је добио своје место у укупном привредном систему, по количини превезене робе и броја путника, којима су пружене превозничке услуге, односно пређеним километрима. Истовремено, овај вид саобраћаја је доминантан по учесталости саобраћајних незгода, са веома тешким последицама. Убрзање развојних процеса у другим системима, немогуће је без развоја саобраћаја, а безбедност саобраћаја се овде поставља као прворазредни фактор. Угроженост људи и имовине на путевима, представља светску и нашу стварност.

Да би држава одговорила захтевима саобраћаја који често доноси негативне последице, прво, она мора да формира скуп правила којима каналише понашање у саобраћају и друго, да формира одговарајуће материјалне потенцијале који је оспособљавају за њене функције. Потребе и извори за задовољење потреба људи, су кључни елементи за развој

саобраћаја. Као фундаментална економска појава, потребе имају квалитативну, квантитативну и структурну природу те чине покретачку снагу економије и брз развој саобраћаја.

2. УЛОГА ДРЖАВЕ У ВОЂЕЊУ САОБРАЋАЈНЕ ПОЛИТИКЕ

Саобраћај и транспорт су један од најзначајнијих подсистема привреде. Потреба за услугама транспорта роба и људи стално расте и циљ администрације државе је да створи законске и економске услове за обезбеђење транспортних услуга и успостави инфраструктуру која одговара захтевима за безбедним и сигурним транспортом. Национална саобраћајна политика представља стратешки оквир за реализацију постављених циљева. Значај транспорта за привреду и друштво, а посебно ако се имају у виду штетне последице које носи саобраћај, намеће потребу дефинисања националне саобраћајне политике у складу са трендом националног и међународног развоја. Саобраћајном политиком првенствено се одређују циљеви развоја транспортног система на нивоу државе, као и начини и динамика њихове реализације. Тежња ка ефикасном и одрживом транспортном систему који задовољава захтеве мобилности људи и привреде не може се остварити без ангажовања јавног сектора који делује уз примену дефинисане саобраћајне политике стварајући опште услове за спровођење циљева. Саобраћајна политика представља документ на основу кога се управља и представља основу за успостављање измеритеља рада јавног сектора и неопходна је да се са њом упознају они на које утичу одлуке владе које се на основу ње доносе. Кроз националну саобраћајну политику испољавају се вишеструки циљеви, али приоритет је у прошлости даван решавању проблема у области развоја инфраструктуре. У потрази за ефикасношћу, користећи технолошка и организациона решења изражена је потреба за интермодалним решењима у настојању да се оствари боље коришћење ресурса сваког од видова и повећа ниво безбедности и сигурности у саобраћају. Одређена решења нису применљива због технолошких и институционалних решења.

Данас су у креирању и спровођењу саобраћајне политике присутна три тренда:

- 1) „криза мобилности“, која је последица све већих загушења,
- 2) све шира подручја циљева политике (заштита животне средине и социјална питања) и
- 3) промена ка комплекснијим системима управљања, са више учесника из јавног и приватног сектора који су међусобно зависни и више нивоа (глобални, европски, национални, регионални и локални) који морају бити повезани.

При разматрању значаја области саобраћаја и транспорта у свакој држави, а имајући у виду нове научне приступе, посматрају се два доминантна аспекта и то квалитет живота и укупан економски развој. Боља транспортно-инфраструктурна опремљеност омогућава да се више роба и услуга производи, троши и извози, уз повећање општег благостања. Кроз утицај државе на развој транспортне инфраструктуре, директно се делује на равномерни регионални развој. Инвестиције у транспортни систем могу допринети расподели бруто друштвеног производа по становнику.

Рационална и доследна политика државе у развоју друмског саобраћаја допринеће економском просперитету, омогућиће ефикасно коришћење средстава из буџета и обезбедиће повећање безбедности саобраћаја и инструменте за ефикасно управљање инфраструктуром.

3. ФУНКЦИЈЕ ДРЖАВЕ У РАЗВОЈУ САОБРАЋАЈНЕ ДЕЛАТНОСТИ И ОСТВАРИВАЊУ БЕЗБЕДНОСТИ САОБРАЋАЈА

С обзиром на то, да је саобраћај последица транспорта, а у бројној литератури, под саобраћајем истовремено се подразумева и транспорт, безбедност саобраћаја је изузетно значајна карактеристика и један од најзначајнијих критеријума организовања и функционисања друмског транспорта као сложеног система. Непрекидна брига државе на подизању нивоа безбедности саобраћаја се остварује деловањем на скуп фактора безбедности,

од људског до организационог. И поред обезбеђења адекватних техничких система за регулисање саобраћаја, ради његовог уредног и безбедног одвијања, спроводи се перманентна контрола, до примене репресивних мера према учесницима у саобраћају.

Интеграција саобраћајних политика свих грана саобраћаја, као дела глобалне политике "одрживе мобилности" земаља Европске заједнице, омогућиће остваривање два од четири различита принципа функционисања тржишта и саобраћаја: (1) слободно кретање робе, (2) лица, (3) слободног промета капитала и (4) слободног пружања услуга. Са усаглашавањем нормативне регулативе, отклањањем физичких граница, контроле тахографа, техничке контроле, контроле овере докумената о транспорту и поједностављење царинских формалности и транзитне процедуре унутар граница ЕУ. Укидањем националних препрека техничке природе, се постиже уједначавањем законске регулативе, правила и стандарда, пореских баријера, бржом дистрибуцијом роба, слободним кретањем радне снаге и слободним обављањем саобраћајних услуга.

У својој суштини, историја развоја људског друштва, односно државе, је у тесној вези са економским развојем појединаца, његових институција и друштва у целини. Угрожавање људи и добара у саобраћају представља изазове друштву и појединцима да се кроз разне видове деловања супротставе негативним последицама у саобраћају. Из напред датог, произилази да савремено доба тражи нове форме деловања државе, њених институција и појединаца на повећању безбедности у саобраћају.

Функције које држава, државни органи и институције организују и на чијем функционисању егзистира безбедност саобраћаја, имају своју хоризонталну и вертикалну димензију.

Хоризонтална димензија функције указује на њихово постављање у технолошком и логичком следу, остварујући ланац свих активности неопходних за извршење задатака државе у области саобраћаја и безбедности. У вертикалној димензији функције се налазе у хијерархијском односу који одговара хијерархијској активности у остваривању циљева. На нивоу Републике образују се републички органи управе. У аутономној покрајини образују се покрајински, а у градовима и општинама градски односно општински органи управе. Према том критеријуму, јављају се четири нивоа основних функција државе и органа државне управе у безбедности друмског саобраћаја, а често се помиње и пети ниво.

Први, највиши ниво, је Република, њени органи и институције где су законом прописане активности, кроз:

- доношење закона;
- доношење одлука о финансирању;
- доношење планова и развојних докумената;
- утврђивање политике безбедности саобраћаја;
- утврђивање циљева и стратешких активности;
- доношење националних програма безбедности саобраћаја; и
- сарадња са међународним институцијама и организацијама.

Други ниво преношења вертикалних функција, на коме се делимично конкретизују идеје претходног нивоа је аутономна покрајина и њене институције. Трећи ниво организовања остварује се у локалној самоуправи, а четврти ниво организовања чине транспортна предузећа и друга привредна друштва. Пети ниво организовања остварује се преко природних помагача и партнера кроз укључивање у активности безбедности саобраћаја у складу са властитим интересима, могућностима и основном функцијом.

Функција државе је у суштини израз прописивања законодавног оквира, политике и организационих механизма, кроз које функционише. Држава пласира кључне интересе у области безбедности саобраћаја уз уважавање постојећих реалних услова за остваривање националних програма.

Данас се појављује проблем у контроли ефикасности мера које доноси држава, а које реализују нижи нивои организовања, посебно када су у питању озбиљни пројекти који се финансирају из

буџета. Овом проблему треба приступити интегрисаним мерама, кроз стратегију финансирања безбедности саобраћаја и оперативно управљање.

4. ПРОБЛЕМИ ПРАВНОГ РЕГУЛИСАЊА У ОБЛАСТИ БЕЗБЕДНОСТИ ДРУМСКОГ САОБРАЋАЈА

Заједно са економским, елементи правне регулативе остварују основни друштвени утицај у обликовању система саобраћаја. Ова тврдња почива на премиси да је право друштвена надградња, а саобраћај део збивања у друштву. У циљу синхронизованог и компатибилног деловања система саобраћаја, потребна је правна норма, наспрам саобраћајно-технолошких и економских облика уређивања саобраћаја. Корелација привреде и саобраћаја транспонује се у сферу права, детерминисање организације система и његово функционисање.

Република Србија је била једна од првих двадесетак земаља које су потписале прву међународну Конвенцију о путовањима аутомобилима (Париз, 1903.). Наведеном Конвенцијом усаглашена су правила саобраћаја и саобраћајни знакови. На основу обавезе из ове Конвенције, Србија је усвојила Закон о јавним сувоземним путевима (1910.), Уредбу о изградњи путева (1910.), а у граду Београду је донета Наредба о јавном саобраћају у Београду (1924.). На основу међународних конвенција Србија је изменила и унапредила прописе у области безбедности саобраћаја (1928).¹

У склопу уставних промена из 1990. године Србија је ставила ван снаге Закон о безбедности саобраћаја које су донеле покрајине, а од 1993. године на целој територији Републике Србије примењује се Закон о безбедности саобраћаја на путевима. Уставом СРЈ из 1992. године је предвиђено је да се безбедност саобраћаја у целини уреди на савезном нивоу.² Овако предвиђено решење никада није примењено у пракси. Према Уставној повељи из 2003. године материја безбедности саобраћаја на путевима припада чланицама Државне заједнице Србија и Црна Гора. После разједињења, Црна Гора је донела Закон о безбедности саобраћаја, а у Србији се примењивао Закон о основама безбедности саобраћаја на путевима и Закон о безбедности саобраћаја на путевима. Република Србија је донела Закон о безбедности саобраћаја на путевима (2009.) који је усаглашен са захтевима и стандардима земаља ЕУ.

У посматраном временском периоду Србија је прошла кроз четири концепције уређивања безбедности саобраћаја на путевима:

1. према првој концепцији основе безбедности саобраћаја је уређивала савезна држава, а републике су уређивале безбедност саобраћаја,
2. друга концепција је потпуно развластила републике и пренела надлежност на савезну државу,
3. трећа концепција не препознаје надлежности Државне заједнице у безбедности саобраћаја, већ ову област уређују државе Србија и Црна Гора и
4. према четвртој концепцији држава Србија уређује безбедност саобраћаја на путевима

Крупне друштвено-економске промене и промене у правном окружењу, значајно су утицале на сва подручја безбедности саобраћаја на путевима, чему се треба брзо прилагодити и створити услове за доградњу правног система, што је делимично учињено доношењем новог Закона

5. НОРМАТИВНО УРЕЂЕЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ САОБРАЋАЈА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

а) Кратак историјат

¹ Липовац, К., (2008), *Безбедност саобраћаја*, ЈП Службени лист РС, Београд, стр. 158.

² СРЈ, преко својих органа, утврђује политику, доноси и извршава савезне законе, друге прописе и опште акте, обезбеђује уставно-судску и судску заштиту у областима, односно питањима.....5) безбедност у свим врстама саобраћаја; (Устав СРЈ, члан 77, став 1, тачка 5.)

Имплементација проблема безбедности друмског саобраћаја захтева мултидисциплинаран приступ, заснован на најзначајнијим нормативним актима, као што су: Устав Републике Србије, Закони о ратификацији међународних конвенција и споразума из области безбедности саобраћаја, Закон о основама безбедности саобраћаја на путевима¹, Закон о превозу опасних материја, Закон о међународном превозу, Закон о уговорима о превозу у друмском саобраћају² и други закони. Наведене законе прате бројни подзаконски акти у виду правилника и одлука за спровођење. На локалном нивоу, односно у општинама и градовима уређени су режим и техничко регулисање саобраћаја на улицама и локалним путевима. У локалној самоуправи област безбедности саобраћаја регулисана је: одлуком о категоризацији улица, одлуком о јавном градском превозу у локалу, одлуком о паркирању, одлуком о одржавању улица и локалних путева и одлуком о режиму саобраћаја.

На нивоу привредних друштава у области транспорта уређена су питања безбедности саобраћаја из њиховог домена рада, а најважнија акта су: акт о оснивању привредног друштва, статут, акт о систематизацији радних места, акт о мотивацији и награђивању, акт о интерној контроли саобраћаја и др.

Одредбе Закона о основама безбедности саобраћаја на путевима више пута су мењане и допуњаване. Промене у окружењу и Републици Србији имале су утицај на стање система заштите безбедности саобраћаја, посебно у области оспособљавања кадра за возаче, решења техничких прегледа моторних возила и унутрашње контроле безбедности саобраћаја. На основу овлашћења из закона донети су подзаконски акти.

Локална самоуправа је својим актима заокружила правне норме у области безбедности саобраћаја. Посебно је на локалном нивоу уређен режим саобраћаја, техничко регулисање саобраћаја, одржавање локалних улица и путева и др³.

Привредна друштва, предузећа и установе су, у складу са својим надлежностима и интересима, уредили сегменте безбедности саобраћаја. Изузетно значајна нормативна акта су регулисала материју обуке возача, полагање возачког испита, превоза и техничких прегледа. Донета акта имају интерни карактер, али су веома значајна за безбедност саобраћаја, где се посебно истиче Правилник о унутрашњој контроли безбедности саобраћаја. Уз примену нормативних аката значајно се може утицати на повећање безбедности саобраћаја у свим видовима, уз заштиту живота и имовине друштва.

б) Усклађеност нормативно-правног система Републике Србије у области безбедности друмског саобраћаја са стандардима и препорукама ЕУ

Својим географским положајем Србија представља везу Европе са Блиским Истоком, па је из тих разлога потребно усагласити норме у друмском саобраћају са нормама у ЕУ. Норматива и структура нормативе у ЕУ везана за безбедност саобраћаја, дата је кроз анализу препорука и докумената из безбедности саобраћаја на путевима Конференције европских министара транспорта (ЦЕМТ). Конференција ЦЕМТ бави се проблематиком везаном за саобраћај и транспорт и безбедност саобраћаја у тим земљама. Основни циљ ЦЕМТ-а је пружање помоћи у креирању транспортног система и политике Европе, а неке од активности су: интеграција нових чланица држава; транспорт (саобраћај) и околина; трендови у саобраћају и инфраструктури; економска истраживања; друмски транспорт и безбедност; градски превоз; борба против криминала у саобраћају; финансијски аспекти транспорта итд.

Република Србија је 2011. године враћена у Савет министара транспорта па сада настоји да заузме одговарајуће место у овој организацији.

У ЕУ постоје комисије из области привреде и друштва, које на основу истраживања и научног рада, доносе законске и правне норме, па и у области безбедности друмског саобраћаја. У

¹"Службени лист СФРЈ", бр.50/88,63/88,80/89,29/90, 1 1/91,"Службени лист СРЈ"бр. 34/92,13/93-284, 41/94-573

² "Службени лист СРЈ"бр. 26/1995

³ Липовац, К.,(2008), *Безбедност саобраћаја*, стр. 159

Парламенту ЕУ је расправљано о безбедности саобраћаја у Европи а подршка је дата од Комисије ЦЕМТ-а, са захтевом да се предузму акције и програми у безбедности саобраћаја од 2000. до 2020. године. Тражено је смањење жртава у саобраћајним незгодама и прикупљање новца за спровођење програма о безбедности саобраћаја на путевима. Уведене су мере за смањење нивоа алкохола у крви, прилагођавање и смањење брзине условима пута, настојање да се дизајн аутомобила побољша тако, да приликом незгоде са пешаком, нанесе што мање повреде, за возила изнад 3,5 t увођење уређаја за ограничење брзине.

Програм који је ЕУ требала да спроведе у овој области од 2001. до 2006. године је ИТС (*Intelligent Transport Systems*) за праћење инфраструктуре, али и стратегије и програма за усавршавање и обезбеђење европских мрежних центара, менаџмента и контролних мера и промовисање безбедности друмског саобраћаја. Приступ ЕУ је заснован на научном испитивању и истраживању у саобраћају, а Србија треба да ради и усавршава програме безбедности друмског саобраћаја и ефикасније решава техничко регулисање безбедности саобраћаја.

Из спроведене анализе се може закључити, да Србија по питању нормативног регулисања друмског саобраћаја и програму за повећање безбедности друмског саобраћаја, спада у земље са високим нивоом регулатива и да улаже велике напоре за приближавање стандардима ЕУ. То даје и сам историјски приказ развоја нормативног регулисања саобраћаја у Републици Србији, а доношењем Закона о безбедности саобраћаја на путевима сва набројана питања везана за стандарде ЕУ уграђена су у национално законодавство.

6. Закључак

За привреду сваке државе друмски саобраћај и транспорт су од виталног значаја, а негативне последице су логистика која прати ову делатност. Свака одлука која произлази из саобраћајне политике, а доноси се на највишем нивоу управљања има велики утицај на стварање амбијента за безбедно одвијање саобраћаја.

Пораст обима превоза у друмском транспорту, знатно се одразио на промене и утицао на обим, интензитет, структуру и безбедност, а тиме су се повећале опасности на путевима. Овакве опасности су на неки начин детерминисане и чињеницом да у Републици Србији нема јасно дефинисане развојне саобраћајне политике. Све мере и акције које су предузимане у области повећања безбедности саобраћаја су имале претежно парцијални карактер и са краткорочним деловањем.

У овом раду се пошло од тога да су функције државе у области безбедности друмског саобраћаја обезбеђене Уставом и законима, али сва истраживања указују да није развијена методологија за остваривање потпуне ефикасности и ефективности у овој области. Законом и подзаконским актима је уређена безбедност друмског саобраћаја и дати су основни услови којима морају да одговарају јавни путеви, основна правила друмског саобраћаја, систем саобраћајних знакова, дужности у случају саобраћајне незгоде, основе за оспособљавање кандидата за возаче и полагање возачких испита, учење возила, основни услови за стицање права на управљање моторним возилима, уређаји и опрема коју морају да имају возила, димензије, укупна маса и осовинско оптерећење возила и основни услови којима морају да задовоље возила у саобраћају, као и друга питања која се односе на безбедност друмског саобраћаја.

Спроведено истраживање у области организације и функционисања државе у систему безбедности друмског саобраћаја указује на озбиљне проблеме у сектору координације, сарадње и мобилизације, ради укључивања већег броја компетентних органа и институција у доношењу и спровођењу утврђене политике и конкретних мера. Ако се имају у виду све дате оцене, произилази да политика успешног супротстављања штетним последицама у друмском саобраћају није још увек дограђена, већ изискује озбиљнији приступ. Због изузетног значаја питања безбедности саобраћаја на путевима и објективног деловања разноврсних чинилаца, за

постизање позитивних резултата, потребна је организована и осмишљена активност многих фактора, па и друштва у целини.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Божић, В., (2009), *Економија саобраћаја*, Економски факултет, Београд.
- [2] Вукићевић, С., (2011), *Привредно право*, Мегатренд универзитет, Београд.
- [3] Драгач, Р., (2000), *Безбедност друског саобраћаја*, Саобраћајни факултет у Београду, Београд.
- [4] Инић, М., (1997), *Безбедност друског саобраћаја*, Факултет техничких наука Нови Сад, Нови Сад.
- [5] Костић, Ж., Миливојевић, М., (2001), *Економика предузећа*, треће издање, Институт за економику и финансије, Београд.
- [6] Липовац, К., Ковачевић, П., (2003), *Правни основ уређења безбедности саобраћаја на путевима*, у Републици Србији, Београд.
- [7] Липовац, К., (2008), *Безбедност саобраћаја*, Службени лист СРЈ, Београд.
- [8] *Accident Reduction and Prevention*, (1990), International Edition, The Institution of Highways and Transportation, London.
- [9] Вујанић, М., Антић, Б., (2004), *Симпозијум о саобраћају*, Техника, Београд.
- [10] Галић, П., (2013), *Улога државе у остваривању безбедности друског саобраћаја-правни и безбедносни аспекти*, Докторска дисертација, Мегатренд универзитет Београд.
- [11] *Закон о безбедности саобраћаја на путевима*, (2009), Службени гласник РС 11/2009, Београд.
- [12] *Устав Републике Србије*, (2006), Београд.
- [13] *Past, Present and Future Road Safety Work in ECMT, CEMT/CS* (2002), Konferencija evropskih ministara transporta

UTICAJ INTERNETA NA POSLOVANJE SAVREMENE MUZIČKE INDUSTRIJE I KONCEPT AUTORSKIH PRAVA

THE INFLUENCE OF THE INTERNET ON THE WAY THAT THE CONTEMPORARY MUSIC INDUSTRY OPERATES AND ON THE CONCEPT OF COPYRIGHT

Novica Petrović

Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu
Studentski trg 3, 11000 Beograd, +38163320117
novica.petrovic@gmail.com

Sažetak

Pojava interneta odlučujuće je doprinela procesu globalizacije u svim oblastima svakodnevnog života. Tokom relativno kratkog perioda vremena, došlo je do suštinske promene u poslovanju savremene muzičke industrije: sa fizičkih nosača zvuka proizvođači su postepeno prelazili na digitalni format muzičkih zapisa, što je dovelo do njihove svojevrsne virtuelizacije. Pojavom programa i mreža za brzu razmenu fajlova sa muzičkim sadržajima, veoma oštro se postavilo pitanje autorskih prava kada se ovaj trend izrazito negativno odrazio na prodaju svih vidova muzičkih zapisa. Ovaj rad analizira kretanja u ovoj oblasti iz perspektive ekonomske logike poslovanja muzičke industrije i pravnog položaja popularnih sajtova često optuživanih za pirateriju u domenu autorskih prava.

Ključne reči: internet, muzička industrija, digitalizacija, virtuelizacija, autorska prava.

Abstract

The advent of the Internet contributed decisively to the process of globalisation in all spheres of everyday life. Over a relatively short period of time, it led to a fundamental change in the way the contemporary music industry operates: manufacturers gradually switched from physical to digital formats of music, which led to their virtualisation in a sense. As a result of the appearance of programs and networks facilitating the sharing of music files, the issue of copyright was raised very sharply when this trend proved to exert a markedly negative influence on the sales of all forms of music. This paper analyses the trends in this area from the perspective of the economic logic of the operation of the music industry and the legal position of popular web sites often accused of piracy in the sphere of copyright.

Key words: the Internet, the music industry, digitalisation, virtualisation, copyright.

1. UVOD

Globalizacija je proces koji je obeležio poslednje decenije dvadesetog i početak dvadeset i prvog veka. Trendu globalizacije presudno je doprinelo uspostavljanje interneta kao globalne komunikacijske mreže, koja je omogućila da se uz pomoć personalnog kompjutera dođe do informacije sa bilo koje umrežene tačke na kugli zemaljskoj tokom perioda vremena koji se meri sekundama.

Jedan od zanimljivijih vidova uticaja globalizacije na tokove savremenog biznisa jesu promene do kojih je tehnologija dovela u oblasti muzičke industrije, i reperkusije koje su digitalizacija i svojevrsna virtuelizacija muzičkih zapisa u domenu trgovanja pomenutim zapisima, a naročito njihove razmene na specijalizovanim sajtovima na internetu, imale na praktično poimanje i primenu koncepta autorskih prava u savremenom poslovanju.

2. UTICAJ RAZVOJA TEHNOLOGIJE NA SAVREMENU MUZIČKU INDUSTRIJU

Muzička industrija se u svom poslovanju tradicionalno oslanjala na ono što se obično naziva „nosačima zvuka“, odnosno, na fizičke medijume za snimanje zvuka na kojima su bili sadržani zvučni muzički zapisi, i koji su, obično u prodavnicama specijalizovane namene, uz određenu nadoknadu prelazili u ruke ljubitelja takvih muzičkih sadržaja.

Tokom većeg dela dvadesetog veka, materijalni osnov trgovine muzičkim sadržajima predstavljala je takozvana vinilska ploča, bilo singl (prečnika sedam inča) bilo longplej („dugosvirajućeg“) formata (prečnika dvanaest inča). Šezdesetih godina dvadesetog veka dija-pazon nosača zvuka proširen je kasetama, a osamdesetih godina kompakt disk (CD) pločama. Bez obzira na to da li su koristili analognu ili digitalnu tehniku snimanja zvuka, ovim nosačima zvuka zajednička karakteristika bila je to što su svi bili fizički medijumi.

Pojava interneta, a zatim i mogućnosti da se snimljeni audio i video sadržaji šalju putem elektronske pošte, postepeno je izmenila način poslovanja muzičke industrije, koja se ubrzano prilagođavala novim vidovima prezentacije i prodaje muzičkih sadržaja. Dok suranije kupovali albume svojih omiljenih izvođača kao zaokružene, nedeljive celine sadržane na vinilskoj ploči, kaseti ili kompakt disku, ljubitelji muzike su pojavom sofisticiranih multimedijanih sistema kao što je „iTunes“ dobili priliku da kupuju muziku „na komad“ umesto da budu primorani da kupuju dati album u celini. Odabrane pesme preuzimaju u elektronskoj formi sa internet servera provajdera uz standardnu nadoknadu od 99 centi po pojedinačnoj kompoziciji (katkada i manje, u zavisnosti od procene provajdera kolika je potražnja za datom kompozicijom ili datim izvođačem), i skladište ih na uređajima poput MP3 plejera, ajpada, u poslednje vreme i mobilnih telefona i tablet računara.

Ovaj trend, prisutan od druge polovine devedesetih godina prošlog veka, polako je ali sigurno potiskivao tradicionalne fizičke nosače zvuka, usmeravajući muzičku industriju u pravcu virtuelizacije. Jedna od praktičnih posledica ovoga bila je da su liste popularnosti muzičkih audio i video spotova počele da uvažavaju i obim nematerijalne prodaje muzičkih sadržaja putem interneta. U emisijama muzičke televizije MTV standardno se naglašava da se njihove top liste prave na osnovu prodaje kako fizičkih medija tako i elektronskih fajlova posredstvom interneta. Tako je 2011. godine zabeleženo da je po prvi put u istoriji muzičke industrije prodaja digitalnih muzičkih fajlova prevazišla prodaju fizičkih medija sa muzičkim sadržajima. Rečeno jezikom brojki, udeo digitalnih muzičkih formata u ukupnom obimu prodaje muzičkih sadržaja iznosio je 50,3%, što predstavlja povećanje od 8,4% u odnosu na prethodnu godinu, dok je prodaja fizičkih medija sa muzičkim sadržajima opala za 5% u odnosu na prethodnu godinu (Gustin 2012).

Premda su ovi statistički pokazatelji odraz višegodišnjih trendova kada se radi o prodaji muzičkih sadržaja, kako onih digitalnih tako i fizičkih, ove tendencije ne treba shvatiti, rečeno marksističkom terminologijom, kao nekakvu „gvozdenu nužnost“. Naime, iz ovoga nužno ne sledi da će prodaja digitalnih muzičkih formata neumoljivo rasti, da bi na kraju fizički mediji sa muzičkim sadržajima bili potpuno istisnuti sa tržišta. Upravo podaci o prodaji muzike za 2011. godinu iznose na videlo i neke zanimljive anomalije. Nasuprot trendu dominacije singlova na muzičkom tržištu, britanska pevačica Adel (Adele) prodala je gotovo 5,8 miliona primeraka svoga albuma *21*, što predstavlja prvi slučaj da se neki album proda u više od 5 miliona primeraka još od 2004. godine, kada je to pošlo za rukom Ašeru (Usher) sa albumom *Confessions*. Takođe, premda je prodaja fizičkih albuma zabeležila pad od 5%, on je znatno manji u odnosu na pad zabeležen u 2010. godini, koji je iznosio 19,5% (Gustin 2012). Uistinu, ne mali broj ljubitelja muzike ni po koju cenu ne bi se odrekao vinilskih ploča i muzičkih zapisa snimanih analognom tehnikom, tvrdeći da su po „toplini“ zvuka i muzičkom ugođaju koji pružaju superiorne bilo kakvim snimcima načinjenim u digitalnom formatu. Zato tržište vinilskih albuma i dalje opstaje u obimu koji muzička industrija smatra profitabilnim, budući da ne želi da se odrekne zarade koju joj može doneti nepokolebljiva privrženost znatnog broja ljubitelja muzike nedigitalnim formatima muzičkih sadržaja.

3. UTICAJ PROGRAMA I MREŽA ZA RAZMENU MUZIČKIH FAJLOVA NA KONCEPT AUTORSKIH PRAVA

Među najinteresantnije pojave vezane za poslovanje savremene muzičke industrije spada pojava programa i mreža za razmenu muzičkih fajlova, što je dovelo do velikih raspri – i sudskih postupaka – vezanih za koncept autorskih prava u situaciji kada je karakter tržišnog prometa muzičkih sadržaja i njihovog, da kažemo – konzumiranja, veoma radikalno promenjen u odnosu na situaciju kakva je postojala tokom većeg dela dvadesetog veka.

Maja 1999. godine, dvojica tinejdžera, Šon Fening (Shawn Fanning) i Šon Parker (Sean Parker), pokrenuli su kompaniju „Napster“, nazvanu po softverskoj aplikaciji koja je omogućavala ljubiteljima muzike da brzo i lako razmenjuju muzičke fajlove MP3 formata, koji je, pošto je stvoren sredinom devedesetih godina, postao dominantan format za audio fajlove u početnoj fazi razvoja interneta, a to je manje-više ostao i do današnjeg dana. Pre pojave „Napstera“, snimanje muzičkih fajlova putem interneta bila je notorno nepuzdana rabota koja se češće završavala neuspehom nego uspehom. Softverska dosetka Šona Feninga omogućila je da se MP3 fajlovi brzo i pouzdano razmenjuju direktno sa kompjutera na kompjuter. Već u oktobru 1999. internetom je posredstvom „Napstera“ cirkulisao katalog od oko 4 miliona pesama, dostupnih „na izvol’te“ svima koji su na hard drajv svoga personalnog kompjutera instalirali Feningovu aplikaciju. Do marta 2000. godine, zajednica korisnika „Napstera“ narasla je na više od 20 miliona ljudi. Rezultat ovoga bio je pravi tektonski poremećaj na muzičkom tržištu: te godine, po prvi put u istoriji, zabeležen je globalni pad prodaje nosača zvuka. Ništa čudno, s obzirom na činjenicu da su milioni ljudi razmenjivali muzičke fajlove – ne plaćajući za to baš ništa (Lamont 2013).

Na reakciju muzičke industrije nije trebalo dugo čekati. Konsternirani zvaničnici Američkog udruženja za proizvodnju ploča (Record Industry Association of America – RIAA), pošto su sa užasom ustanovili da su svi singlovi izdati na američkom tržištu u poslednje vreme – do jednog – u opticaju na internetu, podneli su tužbu protiv „Napstera“ zbog povrede autorskih prava, budući da su blaženi učesnici razmene MP3 fajlova dolazili do njihovih dotle visoko profitabilnih proizvoda ne plaćajući za to ni centa (Lamont 2013).

Po svedočenjima savremenika, jedan vikend u februaru 2001. bio je, barem po atmosferi koja ga je obeležila u Americi, a i šire, nalik poslednjim danima Rimskog carstva. Naime, jedan sud u Americi presudio je da je „Napster“ kriv za povredu autorskih prava, te je naložio da u roku od 48 časova ta kompanija počne sa naplatom usluga po razmenjenom fajlu. U protivnom, biće zatvorena. Teško je i zamisliti sa kakvim su osećanjem panike ljubitelji muzike pokušavali da iskoriste svaki sekund roka koji je preostao za besplatno „skidanje“ MP3 fajlova sa interneta (Lamont 2013).

Ulazak „Napstera“ u zakonske vode kada se radi o razmeni muzičkih fajlova nipošto nije označio kraj raspre o tome da li se time zapravo krše autorska prava na način kako su to tvrdili zastupnici muzičke industrije. Advokati „Napstera“ uporno su dokazivali da se nijedan jedini MP3 fajl ne nalazi na serverima te kompanije, već da njih slobodno razmenjuju među sobom korisnici mreže. Stvar je došla čak do Senata SAD, tako da se pred posebno oformljenim istražnim odborom Senata moglo čuti, između ostalog, kako korisnici „Napstera“, prema pokazateljima istraživanja sprovedenih tokom 2000. godine, zapravo kupuju više ploča od onih koji ne koriste ovaj softver, budući da pomoću njega proveravaju kvalitet muzike koja ih zanima pre nego što se odluče na kupovinu (Lamont 2013).

Primer „Napstera“ sledile su i mnoge druge korisničke mreže uspostavljene širom sveta (i u geografskom, a ne samo virtuelnom smislu). Paradigmatičan primer kada se radi o problemu navodnog kršenja autorskih prava predstavlja slučaj sajta „The Pirate Bay“, koji je nedavno obeležio desetogodišnjicu postojanja. Tokom te decenije, sajt je više puta bio na meti muzičke – a i video – industrije zbog povrede autorskih prava, i imajući u vidu šta sve vlastima stoji na raspolaganju u svojevrsnom ratu oko autorskih prava, pravo je čudo kako je opstao do današnjeg dana. Primera radi, švedska policija je 2006. izvršila prepad na servere sajta u Stokholmu, zbog čega je „The Pirate Bay“ obustavio rad na tri dana (Kaye 2013). U Velikoj Britaniji je Visoki sud te zemlje aprila 2012. naložio

vodećim internet provajderima (Sky, Virgin Media, TalkTalk, O2 and Everything Everywhere) da blokiraju pristup sajtu "The Pirate Bay" pošto je Britanska fonografska industrija (The British Phonographic Industry) podnela protiv njega tužbu – izlišno je napominjati zbog čega. Odgovor, a ujedno i novi izazov koji je „The Pirate Bay“ uputio svojim protivnicima, i to upravo prilikom obeležavanja desetogodišnjice postojanja, sastojao se u pokretanju sopstvenog pretraživača interneta, nazvanog PirateBrowser, čija je namena zaobilaženje cenzorskih pokušaja da se sajt blokira (Dredge 2013).

Izvesno je da će se raspra oko autorskih prava nastaviti sa nesmanjenom žestinom i u doglednoj budućnosti, i to svakako nije pravni, etički i ekonomski problem koji se može rešiti „preko kolena“, posebno kada se ima u vidu brzina i dalekosežnost promena sa kojima nas razvoj savremene tehnologije suočava gotovo svakodnevno. Ipak, valja stalno imati na umu sve glasija upozorenja zagovornika digitalnih prava da su zahtevi za pojačanim merama nadzora na internetu, uključujući tu i kontrolu sadržaja koji se razmenjuju elektronskom poštom i blokiranje sajtova zbog razmene zabranjenih sadržaja, odveć opasno sredstvo da bi se prepustilo isključivo diskrecionom odlučivanju vlada u ime nacionalne bezbednosti, zaštite autorskih prava ili naprosto u svrhu zaštite profita industrije zabave (Kaye 2013), o čemu dovoljno rečito svedoče slučajevi Džulijana Asanža (Julian Assange) i Edvarda Snoudena (Edward Snowden).

Uz dužno uvažavanje zakona i potrebe za uvođenjem reda u sve oblasti života, pa i internet i načine njegovog korišćenja, neka potpisniku ovog rada bude dozvoljeno da kaže da su njegove simpatije ipak na strani onih koji se često nazivaju „digitalnim piratima“. Razlog tome nije sasvim banalna činjenica da je zahvaljujući istrajnom postojanju sajtova poput „The Pirate Bay“ u mogućnosti da gotovo svaki audio i video fajl koji poželi dobije „za dž“, kako se to popularno kaže. Razlog tome je principijelnije prirode i temelji se na jednom davnom zapažanju našeg uglednog istoričara umetnosti Jerka („Ješe“) Denegrija, izrečenom još 1975. godine: umetnik, kao neposredni proizvođač umetničkog dela, nije u stanju da spreči finansijsko manipulisanje rezultatima svoga rada, što ima za posledicu to da neko ko nije stvarni tvorac dela o kome se radi ubira profit (Dimitrijević 2012). Ovo zapažanje profesora Denegrija nije ništa manje aktuelno i danas, gotovo četiri decenije pošto je izvorno saopšteno, jer se u halabuci oko autorskih prava odveć lako zaboravi da su autori, odnosno, umetnici-kreatori, tu često – poslednja rupa na svirali.

4. ZAKLJUČAK

Čak i iz ovako sumarnog pregleda moguće je sagledati da su pojava i razvoj interneta imali dalekosežne posledice kada je reč o poslovanju savremene muzičke industrije, doprinoseći njenoj virtuelizaciji. Pojava programa i mreža za razmenu muzičkih fajlova samo je dodatno ubrzala ovaj proces, promenivši za veoma kratko vreme iz korena ono što je decenijama bila osnovna karakteristika poslovanja muzičke industrije, pri čemu se u veoma zaoštreno formi postavilo pitanje autorskih prava. Iskustvo govori da, uprkos svim pokušajima regulatornih tela da stanu na put navodnoj digitalnoj pirateriji, nikako ne treba potcenjivati hakersku domišljatost „digitalnih pirata“ niti aktivizam boraca za digitalna prava.

LITERATURA

- [1.] Dimitrijević, Branislav (2012). „Beleške o tekstu Ješe Denegrija 'Jezik umetnosti i sistem umetnosti'“ (autorizovano izlaganje za izložbu/simpozijum/performans „Oktobar XXX“, Pančevo, 02.12.2012, autoru dostupno u elektronskoj formi).
- [2.] Dredge, Stuart (2013), „Pirate Bay launches own PirateBrowser to evade ISP filesharing blocks“, *The Guardian*, 12.08.2012, <http://www.theguardian.com/technology/2013/aug/12/pirate-bay-piratebrowser-web-browser>, (poslednji put pristupljeno 17.11.2013).

[3.] Gustin, Sam (2012). „*Digital Music Sales Finally Surpassed Physical Music Sales in 2011*“, *Time*, 06.01.2012, <http://business.time.com/2012/01/06/digital-music-sales-finally-surpassed-physical-sales-in-2011/>, (poslednji put pristupljeno 17.11.2013).

[4.] Kaye, Loz (2013). „*Pirate Bay's 10th anniversary is a milestone for Internet freedom*“, *The Guardian*, 12.08.2013, <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/aug/12/pirate-bay-birthday-internet-freedom>, (poslednji put pristupljeno 17.11.2013).

[5.] Lamont, Tom (2013). „*Napster: the day the music was set free*“, *The Guardian*, 24.12.2013, <http://www.theguardian.com/music/2013/feb/24/napster-music-free-file-sharing>, (poslednji put pristupljeno 17.11.2013).